

INHOUD

Over het proces van vier Rwandezen voor het Hof van Assisen – Marc Nève, Voorzitter	3
Een beraadslaging van twaalf uur : het relaas van een tragische avond – N. De Kuyssche, Journalist	4
Kroniek der zittingen – Yves Cartuyvels, FUSL	6
Visies vanuit Rwanda – Reacties ingezameld door Chantal Van Cutsem	10
Interview : Gérald Gahima, Procureur Generaal in Rwanda	13
Interview : Serge Wahis, één van de advocaten van Zuster Kisito	14
Interview : Eric Gillet, één van de advocaten van de burgerlijke partijen	16
Interview : Alison Desforges	19
Ontbreekt het de daders van de misdaden tegen de menselijkheid aan menselijkheid – F-X Nsanzuwera	20
Gasana Ndobu : België moet dapper zijn	22
Interview : Dafroza Gauthier	24
De rechtspleging. Bemerkingen bij enkele problemen van het strafrechtelijk vonnis – F. Digneffe	26
Stef Vandeginste : Vier Rwandezen schuldig bevonden	32
Interview : Chris Van den Wyngaert, hoogleraar strafrecht	34
De wet van de "universele bevoegdheid" : een debat	36

Op 8 juni 2001, even na 2u30 's ochtends hebben de juryleden van het Hof van Assisen van Brussel hun verdict over de schuld van de vier beklaagden bekend gemaakt. Na een lange beraadslaging hebben ze Vincent Ntezimana gedeeltelijk en Alphonse Higaniro, Consolata Mukangango en Julienne Mukabutera volledig schuldig bevonden aan de feiten die hen ten laste werden gelegd. Later die dag sprak het Hof van Assisen de straffen uit: Alphonse Higaniro werd tot twintig jaar gevangenisstraf veroordeeld, zuster Gertrude tot vijftien jaar en Vincent Ntezimana en zuster Kisito tot twaalf jaar.

In dit allerlaatste extra nummer van de bulletins gewijd aan dit buitengewone proces, zet Advocaten Zonder Grenzen (ASF) natuurlijk zijn "Kroniek der zittingen" verder en wordt er tevens een beeld geschetst van de stemming die er op de zittingen hing. Verder hebben we verschillende reacties verzameld: reacties vanuit Rwanda, de reactie van de advocaat van één van de beklaagden, de reactie van een advocaat van de burgerlijke partijen, reacties van slachtoffers en reacties van deskundigen. Tenslotte, nu het proces van de "Vier van Butare" afgelopen is, staat de Belgische wet betreffende de bestraffing van ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht ter discussie : We hebben geprobeerd om enkele van de vragen aan te kaarten die de wet opwerpt door ze voor te leggen aan een aantal deskundigen waarvan de meningen op verschillende punten uiteenlopen.

Mocht u nog meer informatie wensen omtrent dit proces, kan u natuurlijk ook steeds terecht op onze website: www.asf.be .

OVER HET PROCES VAN VIER RWANDEZEN VOOR HET HOF VAN ASSISEN VAN BRUSSEL

Enkele bedenkingen.

Bedenkingen van iemand die het proces enkel via de pers gevolgd heeft (en natuurlijk via de website van Advocaten Zonder Grenzen). Bedenkingen ook van een strafpleiter die zich geconfronteerd zag met het Rwandese Strafrecht in het kader van verschillende processen die betrekking hadden op de genocide.

Meteen al een kanttekening.

Een onvermijdelijke kanttekening op juridisch vlak.

Op het moment dat ik dit alles neerschrijf, is het verdict van het Hof van Assisen nog niet definitief. Een beroep in cassatie blijft voor alle partijen tot de mogelijkheden behoren.

Er kan dus niet worden uitgesloten dat één van de juridische kwesties waarover een Hof van Assisen zich voor de eerste keer in de geschiedenis van ons rechtstelsel moest uitspreken, bij het Hof van Cassatie aanhangig gemaakt wordt en dat het Hof van Cassatie het verdict in twijfel trekt en de zaak terugstuurt naar een ander Hof van Assisen.

Dit gezegd zijnde, klopt het dat een dergelijk assisenproces indruk maakt. Een assisenproces dat, zoals dit, ons geruime tijd, gedetailleerd en op een methodische manier de mogelijkheid geeft om te leren uit het geheel van elementen zowel à charge als à décharge.

Een dergelijk proces, een voorbeeld van sereniteit, herinnert ons eraan dat de gerechtelijke instanties in staat zijn om in een democratie een belangrijke, ja zelfs onontbeerlijke rol te spelen.

Omdat het verdict over de schuldvraag zich beperkt tot het beantwoorden met ja of neen van een even lange reeks vragen voor elke beklaagde, zullen we in het ongewisse blijven over de elementen die de juryleden overtuigd hebben en waarop ze zich gebaseerd hebben om de beklaagden te veroordelen.

Dat is betreuenswaardig. Dat is des te betreuenswaardiger, omdat de wet van 1993 waarop het Hof van Assisen zich gebaseerd heeft om een verdict uit te spreken, de zwaarst mogelijke misdaden beoogt.

Wie al met de Rwandese justitie in contact is gekomen, weet dat een van de grootste uitdagingen waaraan de Rwandese justitie het hoofd moet bieden, de moeilijkheid om bewijzen te verzamelen is.

In het merendeel van de gevallen leven de getuigen niet meer. Vandaar dat de dossiers ook bestaan uit opeenvolgende verificaties van gegevens die doorheen de jaren gebeurden.

De beklaagden werden in België berecht, op basis van een geheel van aanwijzingen die in een tijdspanne van verschillende jaren verzameld werden.

Welke zijn de elementen die de juryleden overtuigd hebben en waarop hebben ze zich gebaseerd om, zoals we ondertussen weten, de beklaagden te veroordelen?

In welke mate waren die elementen doorslaggevend dan andere?

Naar mijn mening is dat de buitengewone paradox waar de meeste aandacht naartoe gaat.

De impact van het verloop van het proces, van het voor het Hof van Assisen komen van de feiten, een grote impact, die indrukwekkend te noemen is, gaat gepaard met evenveel teleurstelling en frustratie, omdat we de motieven niet kennen die geleid hebben tot het verdict.

De uitdaging die ons morgen te wachten staat, is wellicht dan ook : dat de universele bevoegdheid, die de Belgische justitie de bevoegdheid geeft om dergelijke ernstige feiten te berechten, zijn beslag krijgt op een manier die de rechten van alle betrokken partijen respecteert en die qua duidelijkheid niets te wensen overlaat.

Marc Nève
Voorzitter

Een beraadslaging van twaalf uur :

In de nacht van 7 op 8 juni hebben de juryleden van het Hof van Assisen gedurende bijna twaalf uur beraadslaagd. Voor een nokvolle zaal hebben ze de "Vier van Butare" schuldig verklaard. Een heel vreemde sfeer.

Het is nu al uren dat heel dit kleine universum zich in een ivoren toren lijkt af te spelen. Een ivoren toren die enkel uitsteekt op de gangen die aan de zaal van het Hof van Assisen grenzen, gangen die toevluchtsoorden zijn geworden, gevuld met sigarettenrook. Al die « automatische » sigaretten die, op dit soort momenten, hun weg naar iemands lippen vinden zonder dat hij of zij het beseft. In het Justitiepaleis op het Poelaertplein wacht men af. Er hangt een luchthavensfeertje. Het vliegtuig heeft twaalf uur vertraging. Het soort sfeer dat je ook in mondaine salons aantreft. Mensen bespieden elkaar, men stelt zich voor, men leert mensen kennen. De sfeer van een ruimteavontuur. De gloednieuwe raket onderneemt een poging om terug te keren, de reis is bijna voorbij.

Sinds het begin van de namiddag wachten al degenen die een rol in dit juridisch avontuur gespeeld hebben op de ontknopning van het verhaal. En dit alles hier heeft veel weg van een gebedswake. Eerst en vooral is er deze zaal, waarvan de inrichting sterk aan een kerk doet denken. De juryleden hebben zich teruggetrokken in de sacristie voor de beraadslaging. In het koor van de kerk staat het altaar : de tafel waaraan al degenen die opgeroepen werden, zijn komen getuigen. Achteraan, ter hoogte van de apsis, bevindt zich het podium waar het Hof zetelde. Aan de zijkanten namen de juryleden en de advocaten plaats op de koorstoelen. De rechterzijbeuk was voorbehouden aan de beklaagden. De aanwezigen werden in twee groepen verdeeld door een middengang die naar het podium leidde. Links zaten de familieleden van de slachtoffers. Rechts een kleine groep mensen waarnaar men vaak met de term « kettters » verwees : medestanders van Higaniro en Ntezimana, die veel stof

hebben doen opwaaien tijdens het proces.

Ondertussen is het in de harten van de betrokkenen ook tijd voor het gebed. Iedereen « hoopt » dat het « recht zal geschieden ». Voor sommigen geldt: hoe strenger de straf, hoe groter de gerechtigheid. Voor anderen is het net het omgekeerde. Doorheen al die woorden weerklinkt een verdachte ondertoon, alsof iemand hier iets gaat teruggeven dat aan iemand anders onvreemd werd ... We mogen niet « hopen » op een dergelijke tegenpartij. Het enige waaraan we ons mogen verwachten, is dat er een verdict zal vallen. Een verdict dat sommigen misschien iets kan geven, wat lijkt op een gevoel van opluchting – en dat is volkomen gerechtvaardigd.

Natuurlijk kunnen we de zaken in hun context plaatsen : Als het proces uitmondt in vier keer een vrijspraak, voorspelt dat niet veel goeds voor de toekomst van het principe van de universele bevoegdheid. Dat zal zeker een rem zetten op de ontwikkeling van de soepelheid van de internationale rechtspraak. Omwille van die soepelheid, maar dan bevinden we ons buiten de context van het proces, kunnen we dus hopen op veroordelingen. Als we in de context van het proces blijven, kunnen we alleen maar afwachten. Noch bidden, noch hopen.

Dus, in afwachting praat men wat met elkaar, ontdekt men elkaar. Als alle gespreksonderwerpen uitgeput raken, wisselt men van gesprekspartner. Men speurt naar voortekenen van het einde van de beraadslaging. Geruchten doen de ronde. « Men heeft pizza's gebracht voor de juryleden ». « Het rode kruis heeft hen veldbedden bezorgd, dat betekent dat ... » Verbazing, ongeloof. Als men de eigen krant helemaal uit heeft, vraagt men de krant van de buurman. Mijn buurman is journalist en beweert vrijmetselaar te zijn. Hij legt ons vervolgens alle vrijmetselarijsymbolen uit die voorkomen op de fresco's boven het tabernakel. Tien minuten later geeft één of andere advocaat ons een heel andere hermeneutiek. Ieder zijn Bijbel.

het relaas van een tragische avond

Het is al één uur 's ochtends voorbij. Het ongeduld begint stilaan de bovenhand te halen. Men probeert het te verklaren. « Als ze zo lang moeten beraadslagen, betekent dat ... » « Ik heb de voorzitter horen zeggen dat de langste beraadslaging die hij ooit meegemaakt heeft vijf uur duurde. De Advocaat-Generaal heeft al eens zeven uur moeten wachten vooraleer de jury het eens werd. » We hebben alle records gebroken : we wachten nu al bijna elf uur en de zaal loopt nog steeds niet leeg.

Plotseling grijpen alle advocaten naar hun toga's. Dat is een niet mis te verstaan teken. Snel gaat iedereen terug op zijn plaats zitten. Enkele minuten later zijn alle actoren van het proces opnieuw in de zaal. De voorzitter van de jury somt de vragen en de antwoorden met duidelijke stem op. In de zaal is het muisstil. De voorzitter schorst de zitting om nog over de twistpunten te kunnen beraadslagen. Maar nu al is duidelijk dat het verdict streng is. De persmeute gaat volledig uit de bol. Overall worden er geïmproviseerde interviews afgenomen. Alison Des Forges, van de vereniging *Human Rights Watch*, en Gasana Ndoba, de broer van één van de slachtoffers zullen tegenover duizend journalisten herhalen dat ze tevreden zijn. De slachtoffers vliegen elkaar in de armen. Een cameraman zoomt in op de tranen van emotie, terwijl een journalist vraagt, met een microfoon in de aanslag, « Het is goed ... niet ? Wat is uw mening ? »...

Het was een juridische marathon, we hadden ons aan winnaars en verliezers verwacht. Maar in geen geval, als we in de context van het proces blijven, mag het verdict lijden onder het waardeoordeel van degenen die zich als « waarnemers » opstellen. Een schuldigverklaring is op zich niet goed of slecht. Het is telkens weer – en dat is alles wat men erover kan zeggen – een ware tragedie. Het is de tragedie van een maatschappij die beslist om één van haar leden in quarantaine te plaatsen. Het is één aflevering meer van een feuilleton dat tragisch zal blijken van begin tot einde.

Buiten, in de gang, dicteert een journalist van weet-ik-veel-waar via zijn GSM hetgeen op de voorpagina zal staan van weet-ik-veel-welke Engelse krant van die ochtend. Zijn stem en zijn stijl dateren van de jaren '50. Hij heeft het over een « Historisch Proces », over een « Overwinning », over « Wereldrechtspraak », over « Menselijkheid ». Ik zie rondom mij enkel een tragische episode uit een tragisch verhaal.

Nicolas De Kuysse, journaliste

Kroniek der zittingen

Een blik op het requisitoir van de advocaat-generaal

Op 22 mei 2001, is in proces van Brussel de eindfase ingegaan. “Van nu af aan, zal ik zwijgen, behalve als blijkt dat een partij u opzettelijk probeert te misleiden op een feitelijke vraag of rechtsvraag”, legt de Voorzitter van het Hof van Assisen aan de juryleden uit. Na het voorlezen van de akte van inbeschuldigingstelling en de replieken van de advocaten, na het verhoor van de verdachten en de lange stoet van getuigen, komen de “professionals” van de rechtspraak weer aan het woord. Het requisitoir van de advocaat-generaal en de pleidooien van de burgerlijke partijen en van de verdediging zullen elkaar op een koortsachtig tempo opvolgen. Na een laatste kruisvuur van replieken, is de jury aan de beurt om zich terug te trekken en zich twee weken later over de schuld uit te spreken.

Vandaag kennen we de afloop. Vier schuldverklaringen voor Vincent Ntezimana, Alphonse Higaniro, zuster Gertrude en zuster Kisito. Een vierkant en duidelijk vonnis. Wat valt er na de uitspraak nog te zeggen ?

Een drievoudige verleiding : het proces opnieuw voeren, verklaren en onmiddellijk analyseren

Een drievoudige verleiding achtervolgt de verslaggever. De eerste verleiding : proberen de plaats van de jury in te nemen, het proces opnieuw te voeren en, in het licht van de gedurende bijna twee maanden verzamelde stukken, te analyseren of de jury goed of slecht heeft geoordeeld. Is het vonnis gerechtvaardigd ? De verslaggever is hier zowel onderzoeker als censor.

De tweede verleiding : uit de massa, de doorslaggevende factoren om tot de beslissing te komen en die omwille van de reserveplicht van de juryleden geheim blijven, af te bakenen. Welke sleutelementen hebben de doorslag gegeven op de uitspraak ? De context van de genocide, afwezig in het recht maar constant herinnerd door de feiten ? De bijzondere sfeer die rondom het overgemediatiseerde proces hing en die maar al te graag werd omschreven als historisch of buitengewoon symbolisch ? De emotie verbonden aan de context en veroorzaakt door sterke verklaringen, maar ook onderhouden door de burgerlijke partijen ? Bepaalde bijzondere bezwarende getuigenissen, de weinig expressieve houding van de verdachten ? Of gewoon de feiten en niets anders dan de feiten, het gewicht van een opeenhoping van aanwijzingen die er uiteindelijk toe leiden dat de “innerlijke overtuiging” van een verdeelde schuld wordt gesmeed ? Of nog het gewicht van de feiten en het gevecht van de interpretaties dat door het proces is veroorzaakt, waarbij de weegschaal van het gerecht uiteindelijk naar de kant van het zwaard overhelst ? We kunnen hier eindeloos over doorbomen en ieder kan er zijn eigen subjectieve waarheid op na houden om de uitspraak te “verklaren”. Deze methode is waarschijnlijk nogal nutteloos, ook al gaat het er hier niet om een methode af te keuren die probeert de verschillende sociale, politieke of antropologische bepalingen die op dit proces hebben kunnen doorwegen uit een te zetten.

Dat zou natuurlijk interessant zijn, maar vraagt zonder twijfel om tijd en afstand.

De derde verleiding : onmiddellijk na het proces de belangrijkste zaken die op het spel staan te analyseren en snelle conclusies te trekken over de grootste knooppunten die hierdoor zijn ontstaan. Dat zou ook betekenen dat we het proces opnieuw zouden voeren, maar dan anders; door zich te buigen over de universele bevoegdheid, haar verdiensten en haar ontsparingen; over de assisenjury, de voor- en nadelen van een mondelinge procedure met vagere omlijnningen dan een schriftelijke; over de verslagen van het strafgerecht met de alomtegenwoordige media; over het statuut van de gerechtelijke waarheid en de problemen van het getuigenbewijs; over de aan het strafrecht toegekende rol als laatste verdediger van het sociaal geweten; over de hardnekkige illusies die hij doet ontstaan als instrument in de strijd tegen “straffeloosheid” of als voorbereider van een mogelijke verzoening (waarvan de verdeling van het publiek in de zittingszaal het onwaarschijnlijke karakter benadrukt); over de afleidingseffecten die de strafrechterlijke verantwoordelijkheid van de een toelaat te doen gelden, gezien de politieke en sociale verantwoordelijkheid van anderen; over de invloed van de aanwezigheid van de slachtoffers in een assisenproces en de richting die deze aan de debatten geeft; over de strategieën van de advocaten waar de toeschouwer zich begint af te vragen of ze interesse hebben in de waarheid van de feiten of alleen maar de zaak willen winnen; over de mogelijke instrumentalisering van dit proces voor politieke doeleinden of over de beslissende politieke vooruitgang die het vormt; over het gewicht van de ontsparingen van de taal in de opbouw van werkelijkheden van de genocide en de snelheid waarmee de best bedoelde zielen met aaneengesloten voeten in deze val kunnen lopen, die ze anderzijds aan het licht brengen; over de stommiteit van het Vaticaan dat zich erover verbaast dat we vier verdachten veroordelen terwijl er zoveel andere schuldigen zijn

geweest... De verleiding van de onmiddellijke analyse is des te groter aangezien er veel op het spel staat en het materiaal van de verschillende partijen van het proces bijzonder rijk is. We hebben het dikwijls benadrukt : het komt zelden voor dat in een proces zoveel verklaringen over de context van de feiten voorkomen en zoveel commentaar gegeven wordt op de juridische en socio-politieke problemen die het veroorzaakt. Het gebeurt ook zelden dat de partijen in het proces zo sterk de behoefte voelen om, verder dan de vragen over de feiten (veel) en rechtsvragen (weinig), achterliggende problemen verbonden aan de geschiedenis van het proces in kaart te brengen.

We zullen weerstand bieden aan deze drie verleidingen. Wanneer we het materiaal uit de verslagen van het proces eens nader bekijken, neemt de zin om tot een onmiddellijke analyse over te gaan direct af : het gaat hier namelijk niet om één of twee vragen, maar om een veelvoud van problemen die geanalyseerd moeten worden. De vragen zijn legio, ze versmelten in de interventies van de een of de ander, rondom een getuigenis of te midden van een knap beargumenteerde constructie. Ze zijn noch gemakkelijk te ontcijferen, noch gemakkelijk uit te spreken en vereisen de nauwkeurigheid van een interdisciplinaire methode die *de afstand van de tijd* veronderstelt. We moeten onszelf dus de tijd geven om de vragen te *ontleden*, in het licht van een aandachtige terugkeer naar wat er allemaal tijdens en rondom het proces is gezegd. Doen wat de juryleden misschien niet hebben kunnen doen, omdat ze het hoofd moesten bieden aan een wirwar van lastig te ontknopen feiten en getuigenissen. We staan hier terloops toe, een enkele keer van de regel af te wijken die door een van de centrale actoren van dit proces wordt opgelegd, de *assisenjury*: we hebben de gewoonte de assisenjury te rechtvaardigen door de relatieve eenvoudigheid van dit soort processen op het niveau van het recht. Intuïtie is ongetwijfeld behoorlijk juist, aangezien het assisenproces meer problemen met betrekking tot de feiten en hun interpretatie dan problemen van juridische orde met zich meebrengt. Rest echter de vraag te weten of op basis van een bepaalde graad van complexiteit van de feiten, het rechtvaardigende argument van de jury nog altijd stand houdt: vormt de complexiteit van de feiten, wanneer we bij een bepaald punt aankomen niet een net zo geducht obstakel als de juridische subtiliteiten bij een verlicht oordeel dat de doelstelling van elke gerechtigheid blijft ? Bij het nalezen van de verslagen van dit proces, met name die van de laatste fase, beseffen we hoe moeilijk de opdracht van de juryleden die, zoals de advocaat-generaal het herinnerde, erin bestond om alle stukken van het dossier (brieven, getuigenissen, verslagen, etc.), de feiten van de zaak en de getuigenissen voor de zitting naast elkaar te leggen om het “mozaïek” van de zaak te laten verschijnen. Tenzij door voor de aanvang van het proces het dossier grondig door te nemen of door ’s nachts door te werken, kan men zich de vraag stellen of het voor de juryleden menselijk mogelijk is zich een duidelijk beeld te vormen van de feiten en van alle elementen die zich in de loop van de dagen hebben opgestapeld, door ze te confronteren met de verschillende getuigenissen, om een geloofwaardige mozaïek te bouwen en dit alles in “reële tijd”. Geconfronteerd met een veelvoud van oude en nieuwe getuigenissen, met tegenstrijdige feiten en houdingen, met interpretaties en argumentaties die elkaar

tegenspreken, heen en weer geslingerd door advocaten die telkens nieuwe elementen uit het dossier naar voren brengen die waarschijnlijk niet te controleren zijn, stelt zich de vraag of de jury echt geschikt is voor zulke ingewikkelde zaken. Vertoont het assisenhof in zo’n context juist niet alle kenmerken van een “versnelde rechtspraak” waarvan de risico’s en de ontsporingen in andere geschillen lang en breed aan het licht zijn gebracht ? Eerder dan de klassieke oppositie tussen “rationele” rechtspraak (die van de magistraten) en “emotionele” rechtspraak (die van de juryleden), stelt het probleem van de jury niet de vraag van de talrijke snelheden van de gerechtelijke beslissing ? Benadrukt hij niet de censuur tussen een rechtspraak die zich de tijd gunt en een snelle justitie, veroordeeld om onmiddellijk te berechten ? Maar misschien overlappen beide categorieën elkaar : is de tijd van de onmiddellijkheid ook niet die van de emotie en de lange tijd die van de overpeinzing ?

Op basis van het spel van de diverse partijen, de inzetten ontleden

Spoed is een slechte raadgever. Alvorens tot een analyse over te gaan, moeten we eerst de gebeurtenis ontleden om zo de belangrijkste bestanddelen eruit te halen. Dat is wat ik zou willen doen in de hierna volgend uiteenzetting : op basis van de zittingsverslagen de belangrijkste problemen die dit proces heeft doen ontstaan eruit halen. Hierbij herneem ik de belangrijkste argumenten en vragen die door de openbare aanklager, de burgerlijke partijen en de verdediging zijn uitgewerkt. Deze methode is volgens mij tweezijdig: enerzijds zouden we hierdoor moeten begrijpen hoe twee totaal tegenovergestelde visies van een gerechtelijke geschiedenis zijn opgebouwd; anderzijds hopen we, in de loop van de interventies, de convergenties en de divergenties in de interpretaties, te zien hoe de verzameling van “knooppunten” van dit assisenproces zoals ze door de belangrijkste partijen worden beleefd, ontspruiten. Ook al is deze methode geen garantie voor interpretatiefouten, zij verzekert ons daarentegen dat we ons niet van voorwerp vergissen: we baseren ons hier inderdaad op het “ruwe” materiaal van de partijen en niet op een of andere theoretische corpus die van elders komt.

Omwille van plaatsgebrek, kan ik hier onmogelijk mijn volledig verslag uiteenzetten. Ik zal me hier dus tevreden moeten stellen met een gedeelte van het requisitoir, dat op 22 mei 2001 door de advocaat-generaal werd uitgesproken. Ik zal hierbij kort enkele discussiepunten aanhalen. Dit onderdeel kan een beetje kort lijken en moet dus worden “vervolgd”. Maar het is een voorproefje van wat dit type rooster in het proces kan opleveren en het lijkt me op zich al een goede “fotografische onthuller” van de verschillende zaken die in het proces op het spel stonden.

Alvorens deze weg in te slaan, dringt een dubbele waarschuwing zich op : we baseren ons hier op zittingsverslagen. Deze verslagen zijn geschreven op basis van de aantekeningen die het team van ASF tijdens de zittingen maakte en zijn dus niet de “originele zittingsbladen” van het proces. Deze verslagen lijken me echter voldoende betrouwbaar – met name wat de vordering van de advocaat-generaal betreft, die hijzelf met een grote nauwkeurigheid voorstelde en dus gemakkelijk te noteren was - voor een eerste

onderzoekshandeling gezien de vooropgestelde doelstellingen. Anderzijds, is er hier natuurlijk geen sprake van een volledig verslag. We verwijzen diegene die meer over dit of dat punt willen weten en de manier waarop het werd aangesneden en uitgewerkt naar de zittingsverslagen.

Het requisitoir van de advocaat-generaal over de gegrondheid van het proces: de eerste sleutel-inzetten van het proces

Voordat we de criminele geschiedenis van de vier verdachten één voor één aansnijden, verwijst de procureur-generaal eerst naar een bepaald aantal algemene beschouwingen met betrekking tot het proces. Vier belangrijke elementen worden benadrukt :

1°) *Het unieke en voorbeeldige karakter van het proces.* Voor de advocaat-generaal is dit assisenproces “voorbeeldig”: “een eervolle geslaagde test, ongeacht de uiteindelijke uitspraak”, binnen de vooropgestelde tijd uitgevoerd. Ondanks de druk, de ongeloofwaardigheid of het gevoel van onmacht, is dit proces “uniek en historisch”, net als het proces van Neurenberg of Tokio. Reden genoeg dus om trots te zijn. Fierheid voor België, dat door de wet van 16 juni 1993 een avant-garde positie bekleedt en hiermee bewijst dat “een klein landje grote ambities kan hebben” ; maar ook het Openbaar Ministerie is trots omdat zij de internationale openbare orde mag vertegenwoordigen, omdat ze de stem is van de internationale gemeenschap, van “dit universeel geweten dat deze wreedheid verwerpt”: “u bent een internationaal, universeel gerechtshof, uw rol is historisch. U gaat een vonnis vellen dat als voorbeeld zal dienen... U zal bewijzen dat er een universeel geweten bestaat en dat de internationale gemeenschap een halt toeroept aan de genocidaires, aan de misdaden tegen de menselijkheid waar deze ook gepleegd worden”. Moet het nog gezegd worden dat de verdediging (en diverse commentatoren) niet noodzakelijk dezelfde visie deelt ? Zij stelt zich een hoop vragen over de “Belgische ambities”, zij brengt de politieke valstrikken van de universele bevoegdheid aan het licht en benadrukt het “Belgische” karakter van de universele bevoegdheid, belichaamd door de assisenjury in Brussel en laat duidelijk merken dat zij liever had gezien dat het proces in Rwanda gebeurde.

2°) *Het vertrouwen in de jury.* “Ik heb het volste vertrouwen in de volksjury wiens uitspraken bijna altijd de uitdrukking van gezond verstand zijn”. Deze jury, die eveneens de uitdrukking van de nationale en internationale publieke opinie en van het universele geweten is, heeft de plicht zich bezig te houden met berechte gebeurtenissen. Het is een plicht van de “menselijkheid”, want het gaat hier om misdaden tegen het humanitair recht. “Elke civiele maatschappij, die deze naam waardig is, heeft de plicht deze te onderdrukken, ongeacht de plaats waar de daden zijn gepleegd, de vindplaats van de daders of de slachtoffers”. Betrokken bij de daden - de ervaring leert dat een jury de zaak nooit kan loslaten, aldus de advocaat-generaal - zal de jury natuurlijk kunnen begrijpen wat er is gebeurd, ook al is Rwanda ver weg... Ook hier deelt niet iedereen het vertrouwen in de jury. “De complexe feiten, de cultuurverschillen, het gewicht van de emotie van de context, de selectie van de getuigen en de mogelijk manipulatie van de getuigen..., valkuilen zijn legio in zo’n

proces”, menen de advocaten van de verdediging. Is het “gezond verstand” bovendien niet beducht in zaken waar de complexiteit afschrikt en de emotie alomtegenwoordig is ?

3°) “Het Hof van Assisen kent geen verliezers”. De advocaat-generaal denkt hier aan de *slachtoffers* aan wie hij eer betuigt. Hij haalt het syndroom van de concentratiekampen aan en benadrukt het schuldgevoel van de overlevenden; schuldgevoel “omdat ze niet genoeg hebben gedaan” of omdat ze nog leven. Dat schuldgevoel gaat zover dat sommigen zich zelfs gaan afvragen of de “daders van de genocide niet gelijk hadden hen te willen doden”. Maar hoe kan men niet inzien dat het belangrijk is om te praten, dat de stilte verbroken moet worden, dat we tegen het absolute kwade moeten getuigen”? Hoe niet inzien dat wanneer het Hof van Assisen de wonden weer doet herleven, het ook de plaats is “waar de slachtoffers erkend worden ? Een noodzakelijke etappe wanneer we van verzoening willen spreken... De slachtoffers erkennen, hen het recht van spreken geven is natuurlijk een goede zaak, zullen de anderen zeggen. Maar is pijn synoniem van scherpzinnigheid ? Moet het proces van de vier verdachten, onder het gewicht van erkenning van de slachtoffers geen plaatsmaken voor het proces van de genocide ? Geven we, onder druk van de slachtoffers en de burgerlijke partijen, niet te veel plaats aan de context en niet genoeg aan de feiten, mengen we hier niet de morele fout en de penale schuld, hebben we niet de neiging de regels van het strafrecht en zijn strikte toepassingscriteria in de schaduw te zetten ? Gooien we niet het vermoeden van onschuld om in een klimaat dat in het teken staat van een “kameleonaanklacht”, die zich naar gelang de gebeurtenissen aanpast en verandert ? Is de strafhof de beste plaats om de erkenning van de slachtoffers veilig te stellen ?

4°) In tegenstelling tot de slachtoffers worden de verdachten en hun verdedigers in een slecht daglicht gesteld. De advocaat-generaal hekelt de door *de verdachten gebruikte strategieën* om de jury te beïnvloeden. Doordat ze op steun van buitenaf konden rekenen (de Universiteit voor de een, de Kerk voor twee anderen), daar waar hun slachtoffers dit geluk niet hadden, doen de verdachten zich op een welbepaalde manier voor om de feiten beter op afstand te houden : vandaag schommelt het tussen “beleefdheid en een buitenwereldse houding”. Zo proberen ze op de klassieke manier een zo goed mogelijk beeld van zichzelf tijdens de zitting te geven. Ze willen doen geloven dat ze niet in staat zouden zijn de vermeende daden te hebben gepleegd en dus niet schuldig kunnen zijn. Een stap verder - dat is klassiek in een assisenproces, gaat de advocaat-generaal verder - proberen de verdachten het “debat te doen verdrinken” (door bijvoorbeeld de verantwoordelijkheden van de genocidaires en die van België en de Verenigde Naties, het FPR en de internationale pers met elkaar te versmelten), of de onderzoekers aan te vallen (door het onderzoek en het collectief van de burgerlijke partijen af te keuren, door te proberen stukken uit het dossier te laten verwijderen, etc.). Een “klassiek revisionistische en negationistische redevoeering” is nooit echt ver weg, wanneer we het over de daden hebben die na de genocide door het FPR zijn gepleegd om de ernst van de genocide te verzachten... Maar “ook al ontkennen we de mogelijke machtsmisbruiken van het FPR niet, is dit geen reden om de genocide te rechtvaardigen met

andere slachtpartijen”, hamert het Openbaar Ministerie. Maar om twijfel te zaaien, trekt de verdediging de betrouwbaarheid van de getuigenissen in twijfel, door te zeggen dat “alle Rwandezes leugenaars zijn”, aanhangers van “mooipraterij”; zij benadrukt de vertaalproblemen of de kloof tussen de mentaliteiten die het onmogelijk maakt te begrijpen, te ontcijferen en te oordelen. Maar, antwoordt de advocaat-generaal scherp, in het Hof van Assisen is iedereen een “mooiprater”, en rekening houden met cultuur- of mentaliteitsverschillen, leidt tot onmacht en onwrikbaarheid. Als je zo redeneert, “is het onmogelijk recht te spreken in België, in Rwanda of voor welk internationaal tribunaal dan ook”. De genocide zou dus ongestraft moeten blijven, want er zijn altijd contextgebonden elementen, mentaliteitsverschillen en cultuurkloven. Laten we dan doden, verkrachten, slachten...”. Op al deze punten is de analyse van het Openbaar Ministerie niet die van zijn tegenstanders, die van de verdediging. Welke houding moeten de verdachten aannemen, vraagt men zich af? Ze zullen sowieso beschuldigd worden van berekening en manipulatie... Wie probeert een beeld van de verdachten op te bouwen, behalve de openbare aanklager die zijn best doet diegene die we als monsters omschrijven, als de duivel af te schilderen? ... Wie probeert het debat vast te laten lopen, behalve de openbare aanklager, afgelost door de burgerlijke partijen, die vergeten dat “het onophoudelijk herhalen van feiten of getuigenissen, niet hetzelfde is als bewijzen”... Wie probeert wie in diskrediet te brengen, wanneer er gezegd wordt dat de advocaten die de potentiële genocidaires verdedigen, revisionisten zouden kunnen zijn? Wordt de gelijkheid tussen de aanklager en de verdediging hier nog gerespecteerd? Hebben we enkel het recht ons te verdedigen, vraagt een advocaat zich af, wanneer een poging tot het uitvoeren van een wettelijke rechtsprocedure, voorgesteld wordt als een “procedure list”, wanneer het verhoor van sommige sleutelverdachten door de verdediging als “onfatsoenlijk” en “misplaatst” wordt beschouwd, of wanneer vragen over de machtsmisbruiken van het FPR en zijn strategie automatisch met “negationisme” wordt vergeleken? Is het zo onredelijk zich te beschermen tegen de risico’s van een slecht begrip, aan te bevelen voorzichtig om te springen met de “betekenis achter de woorden” en de interpretatie van de getuigenissen in een interculturele context, wanneer we al zien hoe bepaalde duidelijke concepten van het Belgisch recht tot misverstanden kunnen leiden?

De advocaat-generaal komt vervolgens terug op de *juridische grondslagen* van het proces. Hij benadrukt hoezeer de wet van 1993 België in een avant-gardistische positie plaatst. Voor de advocaat-generaal, is dit een moedige wet. Deze wet is het middel van een rechtsplicht en een plicht van de menselijkheid, en legt de verplichting op “de blik niet af te wenden, de stilte te verbreken, hetgeen het alternatief is van negationisme”. Maar zoals hij zelf onderdrukt, bestaan er andere interpretaties. Voor sommigen, maakt deze wet van België, de “rijkswachter van de wereld”, is het een middel voor een “nieuw soort imperialisme” of een flauw “neokolonialisme”, waarbij België tegelijkertijd zijn geweten kan sussen voor zijn passieve houding tijdens de genocide. Daarna komt de advocaat-generaal op een nauwkeuriger manier terug op de *verschillende manieren van overtreding*, weerhouden door de Belgische wet. Hij herneemt de diverse manieren die in de akte van inbeschuldigingstelling worden

opgesomd, te weten: het bevel geven, voorstellen, aansporen, deelnemen, verzuimen in te grijpen, of een poging ondernemen een misdaad van internationaal recht te plegen, met of zonder gevolgen. Daarna verduidelijkt de advocaat-generaal aan de jury dat het volstaat dat een van deze manieren wordt weerhouden: “ik moet voor iedere verdachte bewijzen, of zij hetzij een bevel hebben gegeven, hetzij hebben voorgesteld of aangeboden, hetzij anderen hebben aangespoord, hetzij hebben verzuimd te handelen, hetzij hebben deelgenomen...” “Ik moet bewijzen dat zij door hun houdingen, hun daden, hun geschriften, of het uitblijven van daden, mee hebben gedaan aan de vervulling van de verweten feiten, volgens de manieren voorzien in de wet”. Deze verduidelijking is natuurlijk verre van onschuldig te noemen, en zal lang en breed worden bekritiseerd door de verdediging: lijkt het bijzonder brede bord van de openbare aanklager niet eerder op een “gerechtelijk kansspel”? We zijn getuigen van een “dartspel”, waarbij het “onmogelijk is zijn doelwit te missen”, menen sommige advocaten die het gebrek aan duidelijke verbanden tussen elk van feiten en de weerhouden manieren van overtreding betreuren.

Uiteindelijk komt de advocaat-generaal terug op twee contextgebonden elementen, die volgens hem zwaar doorwegen in de schaal. De *autoriteitsverhoudingen* in de Rwandese samenleving en de samenwerking tussen de *verschillende “pijlers” van de genocide*. De vier verdachten bekleden allen een belangrijke plaats in de Rwandese samenleving, “een samenleving geweven door relaties van gehoorzaamheid waarin het statuut, de carrière, en de sociale positie een rol spelen in de verhoudingen tussen de mensen”. Het is dus in het kader van deze “verhoudingen van gehoorzaamheid en hiërarchie” dat we de feiten en de draagwijdte ervan moeten bekijken. Bovendien, rustte de genocide op de objectieve alliantie van de politieke, intellectuele, industriële, militaire en religieuze pijlers. Ook hier geeft dit dubbele punt aanleiding tot een tegenstelling: autoriteit is een synoniem van verantwoordelijkheid en legt bepaalde plichten op. Ja, maar gooit de oorlog de rollen en de hiërarchische spelletjes niet omver, vraagt de verdediging? Was de kerk in 1994 nog de opvangplaats die het ervoor was? Had de intellectueel nog wel enige autoriteit over de militair? Wat het bestaan van de pijlers betreft, zij bestaan echt. Maar volstaat het om “verkeerde vrienden” te hebben om iemand een misdaad in de schoenen te schuiven? Zijn we hier niet bezig een “misdad van een gevaarlijke verhouding” uit te vinden, die onbekend is in het strafrecht?

We zien het... In enkele uren tijd, werpt de advocaat-generaal sleutelvragen op die tot gespierde reacties zullen leiden. Het gaat er niet anders aan toe wanneer het Openbaar Ministerie zich over het gezicht van de vier verdachten buigt. Of het nu gaat om het opmaken van het portret van de verdachten, of om hun betrokkenheid bij de feiten uit te leggen, of om de weerhouden manieren van overtreding te verduidelijken, deze vragen zullen iedere keer weer boven komen, net als tal van andere vragen, verbonden aan de bewijsmethodes en de interpretatie van de feiten.

(wordt vervolgd...)

Yves Cartuyvels
Universitaire Faculteit Saint-Louis Brussel

Visies vanuit Rwanda

Reacties ingezameld door Chantal Van Cutsem

Donderdag vernamen we dat de vier Rwandezen, berecht voor het Hof van Assisen te Brussel, door de jury schuldig waren bevonden. Vrijdag werden de straffen uitgedeeld : 20 jaar voor Higaniro, 15 jaar voor zuster Gertrude, 12 jaar voor zuster Kisito en 12 jaar voor Vincent Ntezimana. Enkele verhitte reacties uit Kigali

Régis – Rwandees Jurist

Vrijdag was de laatste dag van het Assisenproces van de vier Rwandezen in Brussel. Wat vindt u ervan dat daden gepleegd in Rwanda door Rwandezen door een Belgische rechtbank worden berecht ?

Het is een goede zaak, want Rwanda was niet in staat om ze te berechten aangezien ze naar België waren gevlucht. En zelfs het TPIR is niet in staat om het overgrote deel van de planmakers achter de genocide te vervolgen. Sommigen zien er een soort imperialisme in, waarbij Rwanda door de meer ontwikkelde landen overheerst wordt. Maar ik denk niet dat dit altijd zo slecht is ! Op het vlak van de rechtspraak zou het misschien beter zijn geweest dat ze hier werden berecht. Maar op het vlak van de diplomatie is het echt een goede zaak dat ze door een Belgische rechtbank zijn berecht : de ogen van de wereld zien wat er gebeurt. We hopen dat het zich als een olievlek zal uitbreiden, dat andere landen het door België gelanceerde initiatief om genocidaires die naar hun land zijn gevlucht te vervolgen, zullen volgen.

Wat waren uw verwachtingen en in welke mate heeft het proces hieraan beantwoord ?

Vooraf voor de slachtoffers, wilden wij dat er recht werd gesproken. Ik was erg bang dat dit niet het geval

zou zijn, dat de verdediging in België sterker zou zijn dan de slachtoffers. De Rwandezen die in België verblijven vormen zeer sterke pressiegroepen. Maar gezien de uitspraak van de rechter, denk ik dat er recht is gesproken. Het belangrijkste is dat ze alle vier als schuldig zijn aangewezen.

Wat de straffen betreft, staat het vast dat ze in België genieten van betere omstandigheden van hechtenis dan in Rwanda. Bovendien zijn de straffen veel lichter dan die hier voor genocidaires van hetzelfde kaliber worden gegeven. In feite lopen diegene die een veel minder grote verantwoordelijkheid hebben dan deze vier, voor de Rwandese rechtbanken veel zwaardere straffen op.

Tot op het einde van het proces hebben alle vier de verdachten alle feiten ontkend die hen verweten werden.

We hadden niets anders verwacht. Justitie wil niet zeggen waarheid ! Er was geen enkele reden waarom de verdachten zouden bekennen. Enerzijds hadden ze er niets bij te winnen : het had hen geen lichtere straf opgeleverd (er bestaat in België geen bekentenisprocedure zoals in de Rwandese organieke wet). En anderzijds, is het heel erg moeilijk om zulke onnoembare daden die deze mensen hebben gepleegd, te bekennen. Dat zou nog erger geweest zijn, als ze in het openbaar over hun daden konden spreken. Ik denk dat het onmogelijk is om voor een hele gemeenschap die je kent, te bekennen (ik denk bijvoorbeeld aan Ntezimana die toch heel veel kennissen heeft in België) dat je in staat bent geweest om zulke onmenselijke misdaden te plegen op baby's, vrouwen en ouderen. Zelfs toen Ntezimana huilde toen hij het vonnis vernam, denk ik niet dat het echt om berouwing, maar eerder om teleurstelling. De genocide was

verbonden aan een politieke cultuur waarin deze daden dan niet normaal, maar wel wettelijk leken. Zij dachten dat ze het recht hadden dit te doen. En nu ziet hij in dat de rechtspraak niet aan zijn kant staat : dat wat hij zelf altijd als rechtmatige verdediging zag, wordt door de mensheid als een genocide beschouwd. Dat is een stap die niet makkelijk te zetten is...

Is het feit dat ze veroordeeld zijn, ook al bekennen ze hun misdaden niet, een opluchting voor de slachtoffers ?

Weet u, de slachtoffers willen over het algemeen drie dingen ; het eerste en het belangrijkste is weten. Weten waarom de beulen hen opeens niet meer wilden hebben. Als er één ding is dat de daders van de genocide voor de slachtoffers kunnen doen, dan is het hun zeggen wat er in hun hoofden omging en waarom ze deze daden hebben gepleegd. En dat, dat gebeurt nooit in een proces...

Het tweede ding, is de vervolging. Zodat de slachtoffers hun rechten kunnen terugvinden en de schuldige inziet dat hij het recht niet had ! Het derde is eventueel op een of andere manier een schadeloosstelling krijgen.

De straffen gaan van 12 tot 20 jaar. Vindt u dat de verschillen in straf in evenwicht zijn ?

Nee. Iemand als Ntezimana heeft door zijn deelname aan de redactie van de "Tien Geboden", een cruciale rol gespeeld in het slagen van de genocide. Ook al is hij niet schuldig bevonden voor andere punten van beschuldiging, deze enkele daad maakt dat hij al enorm schuldig is. We hebben het hier over een document dat aan de basis van de ideologie van de genocide ligt, dat als basis heeft gediend voor de opbouw van de verschillende "Powergroepen" die een grote bijdrage hebben geleverd aan het succes van de genocide. Wat de kloosterzusters betreft, eindigt hun verantwoordelijkheid niet bij de concrete acties die ze hebben verricht, maar gaat die ook tot de mobilisatie die heeft geleid tot de moord op duizenden mensen.

Men mag niet vergeten dat er tijdens de genocide niet enkel mensen zijn gedood. De genocide was een jacht waar alle leden van één familie één voor één werden opgespoord, zonder hierbij iemand te vergeten. Het gaat om hele families waarvan de stam is uitgeroeid, families die in zeker zin zijn uitgedoofd, waaruit geen enkele generatie meer kon voortkomen...

Een Rwandese juriste

Wat denkt u van de uitspraak in het proces van de vier van Butare voor het Hof van Assisen in Brussel ?

Wel, ik kan het niet nalaten te betreuren dat de Belgische wet milder is dan de Rwandese... Hier hadden de planmakers de doodstraf gekregen. Maar het belang in dit proces zijn niet zozeer de straffen, het is vooral het feit dat hun schuld is aangetoond. Dat is belangrijk voor de slachtoffers en voor de hele mensheid. We moeten ons mobiliseren tegen straffeloosheid, het mag niet zo zijn dat genocidenmisdaden gepleegd worden, zonder dat de daders veroordeeld worden. Ik denk trouwens dat er zijn die België gaan ontvluchten, nu ze zich niet meer beschermd voelen tegen vervolgingen.

En de uitgesproken straffen ?

Ze zijn afhankelijk van de beoordeling van de rechter. En het staat vast dat buitenlanders de werkelijkheid van de genocide niet op dezelfde manier ervaren als Rwandezen. Er bestaat toch een zeker onrecht dat de kleine uitvoerders hier zwaarder worden gestraft dan de planmakers. Wanneer we de situatie op het platteland bekijken, zien we dat de boeren vrede willen. Ze leven samen, zonder wrok. Dat toont duidelijk aan dat de genocide echt iets was dat van te voren gepland was, waar de boeren door slimme mensen toe werden aangezet. Het is dan hard om te zien dat deze mensen minder streng worden gestraft dan hen.

En nu ?

België moet zijn strijd tegen straffeloosheid voortzetten en andere genocidaires op zijn grondgebied vervolgen. Zou België dat niet doen, dan betekent dat ergens medeplichtigheid aan de genocide. België heeft een belangrijke stap gezet door een wet goed te keuren die het land een universele bevoegdheid toekent, nu moeten ze het ook waarmaken....

Andere burgers

Een bewaker

Het is goed dat een jury ze schuldig heeft verklaard. Wat wel jammer is, is dat ze volgens het Belgisch strafrecht zijn berecht en niet volgens het Rwandese. De straffen zijn te verschillend. De maximumstraf in

België is 20 jaar cel, denk ik. Ik denk dat de doodstraf nog maar op twee plaatsen in de wereld bestaat : in Amerika voor de cowboys en in Rwanda voor de genocidaires.

Maar hoe het ook zij, wat goed is aan dit proces is dat de hele wereld heeft waargenomen en dat iedereen heeft gezien, dat zelfs diegene die gevlucht zijn, zelfs diegene die in het buitenland schuilen, teruggevonden kunnen worden en veroordeeld worden voor de misdaden die ze tijdens de genocide hebben gepleegd. Ik hoop dat alle landen deze stap zullen zetten om processen aan te spannen tegen de genocidaires die zich op hun grondgebied bevinden...

Nadat de straffen waren uitgesproken was ik een beetje bang om te zien of ze daadwerkelijk gearresteerd en opgesloten gingen worden. Nu heb ik gehoord dat ze op dat moment al in de gevangenis zaten. Maar als u wilt weten wat ik denk : ze zouden ze naar Rwanda moeten overbrengen, want weet u, tussen de gevangenis van hier en bij u ...

Een kokkin

Dat twee zusters, dienaars van God, voor zulke afschuwelijke misdaden schuldig bevonden kunnen worden

Een administratief assistent

Het is moedig van de juryleden dat ze hen schuldig hebben verklaard. Want het is heel erg moeilijk om te weten wat er werkelijk gebeurd is. Er zijn zoveel verschillende versies, dat het niet makkelijk is de waarheid te achterhalen.... Ik ben zelf in Sovu geweest. De zusters zijn verdeeld. Sommigen pleiten schuld, maar wie zegt dat dit geen jaloezie is ? Anderen pleiten onschuld, maar dat kan ook om verschillende redenen zijn ! Tot slot, dit vonnis is een druppel aan de emmer, maar het is misschien deze druppel die de emmer doet overlopen. We zullen zien. Als dit het begin van een proces is, als andere landen ook vervolgingen tegen andere genocidaires gaan inzetten, dan zal het pas echt zijn vruchten afwerpen. Als er geen andere processen volgen, en dit proces een geïsoleerd geval is, dan zijn we er niets mee opgeschoten.

Een administratief bediende

Ik heb het zelfs niet over de verschillende straffen tussen Rwanda en België, over het ontbreken van de doodstraf... Ook al denk ik dat er misdaden bestaan waarvoor de doodstraf de enige oplossing is. Want het is illusoir te denken dat na twintig jaar gevangenis we hebben nagedacht en ons gebogen hebben over onze daden. Ik denk eerder dat we harder zijn geworden, dat we er een beetje wereldvreemd uitkomen en wie weet wat we dan kunnen doen.

Maar ik vraag me enkel af hoe het komt dat van de vier, schuldig bevonden over de hele lijn, er geen een bij is die de maximum geldende straf in België heeft gekregen. U zal me ongetwijfeld zeggen dat er verzachtende omstandigheden waren. Door bijvoorbeeld te zeggen dat het kloosterzusters waren ! Maar dat heeft ze niet verhinderd om mensen uit te hongeren of jerrycans met benzine naar de beulen te brengen ...

Interview

Gérald GAHIMA, Procureur Generaal bij het Opperste Gerechtshof in Rwanda

Het Belgische Hof van Assisen heeft zojuist vier Rwandezes veroordeeld. Zij werden vervolgd wegens hun betrokkenheid bij de genocide. Hoe staat u hier tegenover ?

G.G. : Ik ben erg blij dat er recht is gesproken en dat de waarheid is vastgelegd, in het bijzonder door een vreemd land. Ik hoop dat vele andere landen zullen volgen. In tegenstelling tot een groot aantal van mijn medeburgers, hecht ik weinig belang aan het feit dat de straffen relatief licht zijn. Wat telt, is dat er recht is gesproken en dat de waarheid gekend is.

Wat ik daarentegen wel betreurt, is dat dit alles niet laat, maar te laat komt. De genocide ligt al 7 jaar achter ons, terwijl we weten dat België voor veel genocidaires een bevoorrechte bestemming is en dat ze er in groten getale vertoeven.

Moeten we nog eens 7 jaar wachten op een ander proces ? Ondanks de massale aanwezigheid van de genocidaires, telt België slechts één onderzoeksrechter (Vandermeersch), belast met dit dossier. Als we te horen kregen, dat er een bende van 100 gangsters in Brussel zou zijn, dan zouden er zeker 100 politieagenten op het onderzoek worden gezet. Waarom wordt de Rwandese genocide zo behandeld ?

Toch, en dat herhaal ik, blijf ik ontzettend blij met wat België heeft gedaan. Het is erg belangrijk dat deze mensen berecht worden.

Bent u er klaar voor om andere landen aan te moedigen dit soort processen aan te spannen, in plaats van de verdachten in Rwanda te vervolgen ?

G.G. : Ideaal worden deze mensen natuurlijk in Rwanda berecht. Maar indien dat niet mogelijk is, dan is het belangrijkste dat ze berecht worden. Men moet weten dat Rwanda geen conventie voor uitlevering met de meeste landen heeft gesloten. Om straffeloosheid te voorkomen, hebben wij dus liever dat deze mensen daar waar ze zich bevinden, berecht worden.

De vervolgingen in andere landen, vergen een nauwe samenwerking met Rwanda tijdens de onderzoeksfase. Dit was hier het geval voor de diverse rogatoire commissies. Bent u er klaar voor om in deze richting een verbintenis aan te gaan ?

G.G. : Voor dit dossier was samenwerking met België noodzakelijk en wij zijn er klaar voor om volledig samen te werken met elk land dat genocidaires vervolgt.

Indien deze vier personen in Rwanda berecht waren geweest met dezelfde verdedigingsstrategie, dat wil zeggen door niet schuldig te pleiten, zouden ze veel zwaardere straffen hebben gekregen, gaande tot de doodstraf. Betreurt u dit niet ergens ?

G.G. : Het is een logisch gevolg van het feit dat ze in het buitenland zijn berecht. Ieder land past de straffen toe die deel uitmaken van zijn arsenaal. Dat is voor ons geen enkel probleem. *Hoe beoordeelt u dit Belgische proces ten opzichte van het Internationaal Straftribunaal voor Rwanda in Arusha ?*

G.G. : De feiten spreken voor zich. In één zaak heeft België beter en meer gedaan dan Arusha in meer dan 6 jaar. Het TPIR heeft 9 personen berecht is 6 jaar, dit betekent minder dan één persoon per jaar. België heeft er onlangs vier berecht. We kunnen dit niet met elkaar vergelijken.

Wat denkt u van de behandeling van de burgerlijke partijen en de slachtoffers door de Belgische autoriteiten ?

G.G. : Ik heb geen rechtstreeks contact met hen gehad. Op basis van wat mij wordt verteld, denk ik dat ze beter behandeld hadden kunnen worden. België heeft er de middelen voor. Er is mij gezegd dat sommigen het voedsel niet mochten eten wat ze kregen, maar ze hadden geen geld om iets anders te kopen. Op organisatorisch vlak heeft België echter zijn best gedaan. En wat vooral belangrijk is, is dat de slachtoffers in de loop van het proces gehoord werden.

Er zijn in België stemmen opgegaan dat dit proces te duur zou zijn. Is het voor Rwanda, de kwestie van een internationale rechtspraak duur in vergelijking met de middelen waarover het land beschikt ?

G.G. : Aan diegene die zeggen dat de kosten van het proces hoog zijn, zal ik zeggen dat er in Arusha jaarlijks 100 miljoen dollar wordt uitgegeven voor een zeer mager resultaat. We moeten dus blij zijn met de door België gedane inspanningen. Het is echter wel zo, dat als wij al dit geld zouden hebben we onze rechtspraak zouden kunnen verbeteren, magistraten opleiden, er nieuwe aanwerven, de onderzoeken en processen versnellen, maar eens te meer is het een kwestie van ideaal.

Interview afgenomen door Jean-Jacques Badibanga, op 12 juni 2001

Interview

Serge Wahis, één van de twee advocaten van zuster Kisito, plaatst vele vraagtekens bij de universele rechtsmacht.

12 juni 2001.

Het Rwanda-proces hield iedere advocaat, zowel langs de zijde van de verdediging als van van de burgerlijke partijen, acht weken in zijn ban. Nu is het voorbij. Het verdict is gevallen. Toch kan advocaat Serge Wahis zijn aandacht met moeite op andere zaken toespitsen. Het Rwanda-proces blijft door zijn hoofd spoken. Het valt hem zwaar. « Kan u nog slapen? », vraagt hij in de stellige overtuiging dat zijn cliënte, zuster Kisito, nooit had veroordeeld mogen worden op basis van het voorliggende bewijs. « De zusters waren misschien laf en immoreel, maar dat op zich is geen inbreuk op de wetgeving. »

Wahis kan zich dan ook niet weerhouden om met gedetailleerde argumenten de verdediging van zijn cliënte zuster Kisito te blijven voeren, als stond hij nog voor de jury. Hij praat over de waarde van de verklaringen van militieleider Emmanuel Rekeraho, de tegenstrijdigheden in de getuigenissen van de vrouwen van Sovu, de nieuwe verklaringen die ze nu voor het eerst aflegden, de diabolisering die zijn cliënte te beurt viel. Maar de strijd is gestreden. Kisito werd schuldig bevonden aan oorlogsmisdaden en veroordeeld tot een gevangenisstraf van 12 jaar die zij in een Belgische gevangenis zal uitzitten. De enige mogelijkheid tot beroep die nog overblijft is Cassatie. En dit Hof gaat niet in op de feiten.

Dit is niet het eerste genocide-proces dat Serge Wahis achter de rug heeft. In juni 1998 verdedigde hij zowel verdachten van genocide als burgerlijke partijen voor de ngo Advocaten Zonder Grenzen in Rwanda. Wahis vraagt zich af of de uitkomst niet anders zou geweest zijn, mocht deze rechtszaak in Butare plaatsgevonden hebben. Dat de locatie en de Rwandese bevolking hun impact zouden hebben op het proces is zeker. Maar of een Rwandese rechtbank op basis van het verhaal van de vrouwen van Sovu zou oordelen dat de feiten voldoende

bewezen zouden zijn, trekt hij in twijfel. Hij vraagt zich af of de Belgische juryleden voldoende gewapend waren om op te kunnen tegen het gewicht van de genocide, het gewicht van zoveel pijn. « De pijn van de vrouwen van Sovu is echt. Natuurlijk werden de juryleden hierdoor gegrepen. Maar hebben de juryleden zich kunnen voorstellen dat het mogelijk is dat deze vrouwen over sommige aspecten logen met als doel de zusters te beschuldigen? Alleen mensen die genocide-processen in Rwanda hebben meegemaakt weten dat dit kan. Ik ben ervan overtuigd dat de juryleden dachten dat dit onmogelijk was. Er is geen rook zonder vuur, moeten ze gedacht hebben. Konden ze abstractie maken van dit alles en zich enkel baseren op wat er in het dossier terug te vinden was? »

Wahis meent dan ook dat het inzetten van een volksjury voor de uitoefening van universele rechtsmacht risico's inhoudt. Maar hij is er ook niet zeker van dat beroepsrechters het beter gedaan zouden hebben; al zouden die naar alle waarschijnlijkheid het dossier meer consulteren. « Beroepsrechters zouden misschien meer aandacht schenken aan de stukken in het dossier en bij ernstige tegenstrijdigheden, dat deel van het relaas niet als bewijs weerhouden. »

Ook de rol van de media woog te zwaar door in het proces, vindt Wahis. De sfeer was van bij de aanvang agressief en het spel werd hard gespeeld. De zusters werden gediaboliseerd en de emotionele lading was groot. « Al voor de aanvang van het proces werden de zusters gelynacht door de pers. En dit ging door tot op het einde. Bovendien vond je enkel de stem van de burgerlijke partijen terug, die bij elke pauze de pers te woord stonden. We hebben ervoor gekozen om dit niet te doen en dat was misschien verkeerd. Maar ik vind dat er gedragsregels zijn en dat je tijdens een proces de pers niet te woord staat. Wij beslisten om de zaak voor de jury te pleiten. Niet voor de camera's en de journalisten. De tegenpartij heeft van de pers een

verlengstuk van haar pleidooi gemaakt, vis à vis de publieke opinie en vis à vis de juryleden. Dat is duidelijk. Natuurlijk sloeg de jury 's avonds thuis de krant open en keek ze naar de televisie. Ik denk dat dit heel sterk gespeeld heeft in hun beoordeling. »

Serge Wahis plaatst vele vraagtekens bij de toepasbaarheid van de universele rechtsmacht. Hij is er zich van bewust dat hij zich laat leiden door het resultaat van het proces en net dit maakt hem zeer terughoudend. Dit soort processen zit barstensvol gevaar, vindt hij. Hij wil niet zo ver gaan te beweren dat de rechten van de verdediging gefnuikt worden door een proces te voeren op 6000 kilometer afstand, maar vindt wel dat de zoektocht naar de gerechtelijke waarheid in het gedrang komt. « Had onderzoeksrechter Damien Vandermeersch meer middelen gehad, dan waren we tot een volledig onderzoek gekomen. Ik ben ervan overtuigd dat er rescapés zijn van de gebeurtenissen in Sovu die mijn cliënte niet zouden beschuldigd hebben. Maar vind die maar eens wanneer jijzelf en je cliënte in het buitenland zitten. We hadden net voor de aanvang van het proces een naam en een adres, maar voor advocaat-generaal Alain Winants was het te laat. Er was ook sprake van een Amerikaanse ngo die tijdens een deel van de gebeurtenissen op seminarie was in het klooster, maar Vandermeersch had geen middelen meer om dit uit te zoeken. Bij een gewoon Belgisch proces kan je tot op het laatste moment de voorzitter of de advocaat-generaal vragen getuigen op te zoeken. Maar met deze afstand was dit ondenkbaar. »

Het taalverschil vormde voor Wahis geen onoverkomelijke barrière, het culturele verschil des te meer. Daar werd, volgens hem, te weinig de nadruk op gelegd doorheen het proces. Enkel de Antwerpse universiteitsprofessor en Rwanda-expert Filip Reyntjens sprak over de manier waarop gecommuniceerd wordt in Rwanda, aldus Wahis. « Reyntjens wees erop dat de communicatie strategisch gebruikt wordt en in functie staat van het doel dat men wil bereiken. Dit is van groot belang. Je moet aan hen die gaan berechten toch kunnen uitleggen dat het niet onmogelijk is dat er tijdens een genocide-proces gelogen wordt, dat dit deel uitmaakt van een strategie en dat dit regelmatig gebeurt. » De twee andere getuigen die de verdediging had opgeroepen, advocaten die voor ASF in Rwanda werkten en dus ervaring hadden met genocideprocessen, zijn niet komen opdagen. Een spijtige zaak, vond Wahis. « Wij konden als advocaten van de verdediging moeilijk zelf met dit argument afkomen. Meerdere getuigenissen ware beter geweest. »

Toch is Wahis niet van oordeel dat de universele rechtsmacht dan maar beter compleet van tafel wordt geveegd. Maar een uitgesproken voorstander zal hij ook nooit worden. « Ik ben verdeeld. Wat ik bijzonder positief vind aan de universele rechtsmacht is de strijd tegen de straffeloosheid die ze met zich meebrengt. Er zijn landen die nooit hun genocidairs zullen kunnen veroordelen. Dat andere landen hier een handje toesteken en dat genocidairs weten dat ze er op een ander niet aan ontsnappen, daar ben ik helemaal voor. »

Toch mag universele rechtsmacht enkel een tijdelijke oplossing zijn, vindt Wahis. « Het ideale is of in het thuisland ofwel voor een Internationaal Strafhof te berechten. Verder zijn er maar een beperkt aantal derde staten die zich financieel kunnen veroorloven om dit soort processen te voeren. En die doen dit niet belangeloos. België handelde uit zelfverwijt en had iets goed te maken. Maar ik vraag me af of we hetzelfde gaan doen voor Latijns-Amerika of het Verre Oosten. Gewoon al het feit dat na deze zaak het aantal klachten zal toenemen maakt dit onmogelijk. »

Ook het kostenplaatje doet bij Wahis vragen rijzen.

« Ik heb liever dat er een uitleveringsverdrag komt tussen Rwanda en België. Met het geld dat men in het Belgische Rwanda-proces investeerde had men heel wat rechters in Rwanda kunnen betalen. »

En België mag dan heel wat goedkoper zijn dan het Internationaal Rwanda Tribunaal, daar staat tegenover dat men op het gebied van de verdediging veel beter gewapend is, vindt Wahis. « Als we zoals dat in Arusha de gewoonte is, zelf onderzoekers ter beschikking hadden, konden we misschien toch getuigen vinden die een ander plaatje schetsten. »

Het ideaal blijft voor Wahis om recht spreken in eigen land.

« In Rwanda wil men zo snel mogelijk van start gaan met de toepassing van een gewoonterechtelijk systeem, de gacaca. Dat is een goede evolutie. Het staat toe dat mensen op hun eigen manier kunnen berechten. In Zuid-Afrika hanteerde men het systeem van de waarheids- en verzoeningscommissies. Bestrafing kwam hier helemaal niet bij kijken. Dat was hun manier om het verleden te verwerken. Laat ons dit soort zaken voluit ondersteunen. Dit is veel beter dan wanneer wij als Europeanen het in hun plaats willen gaan doen. »

*Shaheda Ishaque
Journaliste*

Interview

Eric Gillet, één van de advocaten van de burgerlijke partijen

Hij is in topvorm. Je zou het niet zeggen als je Eric Gillet ziet, maar hij heeft net een juridische marathon van 8 weken achter de rug. Op 11 juni, de dag na het proces, maakt het boegbeeld van de advocaten van de burgerlijke partijen de balans op.

Meester Gillet kent Rwanda goed. Hij is ernaartoe geweest vóór de genocide, met name in het kader van de Internationale Onderzoekscmissie bestaande uit verschillende NGO's in januari 1993. Een commissie die de schendingen die in het land begaan werden sinds 1 oktober 1990, aan het begin van de oorlog, onderzocht heeft. In het rapport van de commissie, legt de advocaat uit, hadden we de misdrijven die indertijd begaan werden, al als misdaden van genocide gekwalificeerd. Toen is er discussie geweest over de juridische kwalificatie van het begrip genocide. Sommigen waren de mening toegedaan dat men indertijd niet kon spreken van genocide. Nadien werd dat rapport bevestigd door documenten van de Verenigde Naties. Een jaar later vond dan de genocide plaats.

Terwijl de slachtpartijen nog bezig waren, hebben mensen raad gevraagd aan Eric Gillet om te weten te komen wat er gedaan kon worden. U moet weten, verduidelijkt de advocaat, dat er «al moordenaars in België toekwamen vanaf de maand mei 1994. Higaniro heeft zich hier gevestigd in juni.» De families van de slachtoffers waren gechoqueerd. «Er werd een klacht opgesteld, de eerste in deze zaak, waarin de geschiedenis van Rwanda opgenomen werd, een beschrijving van de genocide en een eerste lijst met mogelijke verantwoordelijken.» Het was overigens een klacht die niet enkel betrekking had op Butare. «Dat was het begin. Maar ik had er geen idee van waartoe zo'n klacht concreet zou kunnen leiden. We mochten die gebeurtenissen niet onopgemerkt voorbij laten gaan, uit principe.»

Wat zeker is, «van het één kwam het ander», zoals de verdediger van de burgerlijke partijen het tijdens de zittingen heeft uitgelegd. De families van de slachtoffers die zich in België hadden gevestigd, zijn naar Rwanda teruggekeerd om te weten te komen wat er gebeurd was, om hun verwanten op te zoeken, de burens te ondervragen. Toen ze eenmaal terug in België waren, hebben ze aan de onderzoekers alle informatie gegeven die ze verzameld hadden. «We stelden vast dat het onderzoek zes maanden later nog steeds nergens stond, terwijl de slachtoffers heel wat tot het dossier hadden bijgedragen, in tegenstelling tot wat gewoonlijk het geval is. Vervolgens hebben we de Minister van Justitie Wathélet fors geïnterpelleerd die dan uiteindelijk gevraagd heeft om de zaak aanhangig te maken bij een onderzoeksrechter», legt Gillet uit. Vanaf dat ogenblik is alles min of meer normaal verlopen. Maar nog met heel wat verwikkelingen,

onvoorziene wendingen, getalm, vertragen... Gillet heeft de evolutie gevolgd. Zijn collega, Meester Michelle Hirsh, heeft hem na een jaar vervoegd: hij had de hulp van een strafpleiter nodig, omdat hij er geen was.

Vanaf het ogenblik dat Alain Winants het dossier heeft overgenomen, voelde Gillet aan dat dit proces werkelijk zou plaatsvinden. De Procureur-Generaal had het hem verzekerd. Dus, «begonnen we er stilaan meer en meer in te geloven, een beetje tegen beter weten in», vertelt de advocaat. «Twee jaar geleden waren we eindelijk echt gerustgesteld.» Het werd steeds uitgesteld, maar men had het proces al voor de lente van 1999 beloofd. In het begin van dit jaar, in januari, wist Gillet nog steeds niet of het proces zou plaatsvinden. Een korte tijd later, wordt bevestigd dat de zaak zal voorkomen.

Het verloop van het proces

«Het klopt dat we in het begin van het proces niet goed wisten wat er ons te doen stond», bekent Meester Gillet. «Het is een hele kunst om vragen te stellen. In het begin ben je heel voorzichtig.» Vragen stellen boezemt angst in. Omdat het principe wil dat je enkel vragen stelt, als je zeker weet wat het antwoord zal zijn. Maar ook omdat «we onze positie moesten bepalen ten opzichte van de voorzitter», benadrukt de advocaat. Dat lag niet voor de hand, omdat «ook hij zijn positie moest bepalen, ook al bleek van bij het begin van het proces dat hij het dossier goed kende». De timing zorgde eveneens voor problemen. We mochten 8 juni niet overschrijden. De voorzitter was om die reden af en toe wel nerveus.

De houding die we moesten aannemen ten opzichte van de juryleden was iets delicaat. Omdat « je pedagogisch te werk moest gaan, zonder daarin te overdrijven, merkt Gillet op. Je mag daarbij niet afdalen tot een niveau dat als te laag wordt beschouwd. » De juryleden hebben getoond dat het hen menens was en dat ze toegewijd waren : ze zijn geëindigd met 24, niemand heeft het opgegeven in de loop van het proces. Ze waren zich bewust van de rol die ze moesten spelen, ze hebben er een echte erezaak van gemaakt om tot het einde door te gaan. Tijdens hun uiteindelijke beraadslaging zijn ze even nauwgezet te werk gegaan en hebben ze even hard doorgezet als tijdens de zittingen. « Ze hebben een ernstig en opmerkelijk werk verricht. »

Er is ook nog het feit dat een proces bezinkt na verloop van tijd. Vragen die op een gegeven ogenblik belangrijk worden geacht, kunnen uiteindelijk van het toneel verdwijnen. Bepaalde belangen die aanvankelijk beslissend leken te zijn, worden nadien bijkomstig. En dat komt, omdat « men aanvoelt wat de jury belangrijk acht », legt de advocaat uit. Een proces evolueert voortdurend : bepaalde getuigenissen brengen nieuwe elementen aan, die gedurende een hele tijd op de voorgrond treden. Het is aan de advocaten om een selectie te maken tussen hetgeen verworven is en wat niet. Tussen hetgeen op de voorgrond geplaatst moet worden en hetgeen al achterhaald is.

De grenzen van het proces

« Sommigen zouden gewild hebben dat er twee verschillende processen hadden plaatsgevonden, één voor de zusters en één voor de anderen. Maar ik betreur het niet dat dit als één groot proces georganiseerd werd. » Degenen die zich tegen de zusters burgerlijke partij hadden gesteld, hebben dat uiteindelijk ook tegen Higaniro en Ntezimana gedaan. En dit omdat, in de loop van het proces, « men beter zicht kreeg op de omvang van de rol die de twee mannen in de genocide gespeeld hebben », legt Gillet uit. Hoorzitting na hoorzitting merkten we dat ze een belangrijker rol gespeeld hadden dan we hadden kunnen verwachten. Higaniro had zelfs op nationaal vlak een rol gespeeld in de genocide. En Ntezimana een veel ruimere rol in Butare dan we aanvankelijk dachten. « We hadden acht weken kunnen besteden aan die twee personen alleen. Maar ik weet niet of dat veel meer opgeleverd zou hebben voor het achterhalen van de waarheid. In elk geval had dat voor meer comfort gezorgd, omdat we het tijdsaspect bij ons vaak voor heel wat frustraties zorgde. » Omdat je bovendien met Rwandese getuigen een lange « aanloop » nodig hebt, vooraleer ze zich ontspannen. Dat is in elk geval hetgeen Gillet geleerd heeft uit zijn Rwandese ervaring.

Over het thema van de « cultuurschok » en de 6.000 kilometer die België scheiden van Rwanda, is Gillet minder

streng in zijn oordeel. « Je moet de culturele kloof niet overdrijven. Politiek is politiek, en machtsspelletjes zijn machtsspelletjes, waar ook ter wereld. De kaste-idee en de strategieën om privileges in stand te houden, functioneren overal ter wereld op dezelfde manier. » Natuurlijk moest de zaak in zijn context geplaatst worden, maar dat zou ook zo zijn, indien men moest oordelen over eender welke, ietwat complexe Europese situatie, zegt de advocaat. Omdat men de mechanismen van een complexe situatie duidelijk moet maken. « Al was het maar, omdat men rekening moet houden met bepaalde verzachtende omstandigheden en bepaalde situaties om de strafmaat te kunnen bepalen. » Voor het overige, bv. wat de codering van het taalgebruik betreft, haalt Gillet het voorbeeld van het voormalige Joegoslavië aan. « De beruchte begrippen "travailler" ('werken') en "nettoyer" ('schoonmaken') die men voor Rwanda gebruikt heeft, werden ook in Bosnië gebruikt. » Voor de advocaat van de burgerlijke partijen zijn de gelijkenissen tussen die twee drama's erg frappant. En hij haalt als bijkomend voorbeeld de manier aan waarop men verkrachtingen als een wapen in de genocide gebruikt heeft. Tot slot, « Tijdens dergelijke dramatische gebeurtenissen, die de donkerste zijde van de mens aanboren, vinden we een echte overeenstemming van gevoelens en fundamentele psychologische drijfveren terug. We overschrijden de culturele verschillen om terug te keren naar hetgeen we gemeenschappelijk hebben. » En, volgens Gillet, is er meer kans om die « invarianten » terug te vinden met een jury dan met beroepsrechters.

De laatste tijd wordt de volksjury vaak gestigmatiseerd als de zwakke schakel in de werking van de Hoven van Assisen. Gillet is er zelf een fervent voorstander van. Dit proces heeft hem overtuigd van de waarde van een jury : « In een proces waarin men veel nadruk heeft gelegd op de druk die werd uitgeoefend op de magistraten tijdens de hele procedure, voel ik me veel geruster met een volksjury. Ik heb vertrouwen in de rechtspraak van mijn land, zoals men pleegt te zeggen. Maar ik heb ook ervaring met de werking van de magistratuur doordat ik al meer dan 20 jaar deel uitmaak van de balie. » Beroepsrechters zijn erg kwetsbaar en kunnen gemakkelijker beïnvloed worden. Op een jury kan er geen enkele druk uitgeoefend worden. Die mensen zijn in niets van iemand afhankelijk.

« Of de sfeer op het proces niet eerder 'à charge' was ? » De advocaat kijkt ietwat verontwaardigd ... « De begrippen 'à charge' en 'à décharge' zijn vaak je reinste fictie, antwoordt hij. Omdat de mensen gedaan hebben, wat ze gedaan hebben, en na verloop van tijd komt dat uiteindelijk toch uit. » Er bestond een vage indruk dat de beklagden schuldig waren, een indruk die in de loop van de zittingen iedereen kreeg. En « dat is helemaal niet onverenigbaar met het vermoeden van onschuld », merkt Gillet op. De juryleden hebben geen verlicht vermoeden van onschuld tot aan het einde van het proces, om dan daarna de beklagden

schuldig te verklaren tijdens de beraadslaging. Het oordeel van de juryleden krijgt geleidelijk aan vorm. Ze weerhouden bepaalde belangrijke gebeurtenissen, zoals bijvoorbeeld de leugens van de beklaagden. Dat is hetgeen gebeurd is met Higaniro, herinnert Gillet zich. Er was die befaamde namiddag, tijdens dewelke een hele reeks getuigen à décharge de revue passeerden. En die hebben vreemd genoeg de hele schuld van Higaniro aangetoond. Bijgevolg, in de loop van het proces, « als de jury zich daadwerkelijk een oordeel heeft kunnen vormen, hebben de mensen in de zaal dat ook kunnen doen. Dus, onvermijdelijk ontstond er uiteindelijk een algemene indruk dat de beklaagden schuldig waren. Dat is louter de realiteit die de dingen maakt tot wat ze zijn. En dat is helemaal niet in strijd met het vermoeden van onschuld. »

De universele bevoegdheid

De apostel van de zaak van de overlevenden is « steeds een voorstander geweest en blijft een voorstander van de universele bevoegdheid ». « Dat principe moet maar om één reden blijven bestaan. Een pragmatische reden, die alles te maken heeft met de strijd tegen de straffeloosheid », legt hij uit. Het Internationaal Strafhof blijft een grote bureaucratische aangelegenheid die maar weinig mensen berecht. De tweede plaats waar men processen kan organiseren is in het land waar de misdrijven gepleegd werden. Een land waar de situatie die ontstaan is uit de tragedie gerechtigheid mogelijk of onmogelijk maakt. In Rwanda heeft dat minder slecht gewerkt dan men had kunnen vrezen. Maar na een drama zal men in een land waar dit drama plaatsvond door de band genomen enkel die misdadigers terugvinden, die niet de mogelijkheid hadden om te vluchten. En het zijn vaak degenen, die de machete gehanteerd hebben. Tussen degenen die men voor het Internationaal Tribunaal zal berechten en degenen die men in Rwanda zal berechten, bevindt zich de middenmoot met alle anderen. Ntezimana, Higaniro en de twee zusters zijn typische voorbeelden van de mensen die tot die middenmoot behoren. Ze hebben de middelen kunnen vinden om te vertrekken en ze werden in België opgevangen. « Zullen die mensen uiteindelijk hun straf ontlopen ? », vraagt Gillet zich af. Het is daar dat we de bestaansredenen voor de universele bevoegdheid terugvinden, opdat een rechter zich zou bezig houden met hun zaak.

Wat volgens de advocaat zeker is, is dat iedereen zal moeten wennen aan het idee dat men vanaf nu middelen zal moeten besteden aan die universele bevoegdheid en dat dit één van de permanente registers zal worden van de Belgische justitie. Hij heeft bijvoorbeeld zelf al een hele reeks andere klachten ingediend omtrent de genocide, die nu nog hangende zijn. « En ik heb er vandaag nog een hele stapel in mijn dozen zitten. Mensen die in de loop der jaren zijn gekomen, soms zelfs na vijf jaar, om klacht neer te leggen. »

Gillet is ervan overtuigd. Het Belgische voorbeeld zal andere landen ertoe aanzetten om dit principe te aanvaarden. Frankrijk zal bijvoorbeeld een toevluchtsoord voor 'genocidaires' worden als het land dat niet doet. Bovendien kan het land niet doof blijven voor een publieke opinie die hetzelfde eist als wat er in België is gebeurd. « Er is wel degelijk sprake van een besmettingseffect. »

Op het ogenblik dat België angst lijkt te beginnen krijgen voor hetgeen het land teweeg heeft gebracht, houdt Gillet vol dat « de wet van 1993 moet blijven zoals ze is ». Dat neemt niet weg dat men amendementen zou kunnen overwegen om ervoor te zorgen dat de klachten niet indruisen tegen de diplomatieke voorschriften. « Je moet realistisch blijven, er moeten soms proceduregaranties zijn. » Er moeten « filters » zijn voor de politieke leiders in functie. Voor de anderen kan de wet blijven functioneren, zoals ze dat tot nu toe gedaan heeft. En Gillet stelt voor dat het parlement de diplomatieke belangen tegen de gerechtelijke belangen zou afwegen. Soms, benadrukt hij, « zullen de diplomatieke belangen de bovenhand halen ».

Het verdict

« Het is een evenwichtig verdict », analyseert Gillet. Ook al had het strenger kunnen zijn voor Ntezimana. Wat essentieel was, was de erkenning van de deelname van alle beklaagden aan de genocide in het algemeen. Het is overigens net op dat punt dat het pleidooi van de advocaten van Ntezimana het zwakst was, terwijl dat net het belangrijkste was. De beschuldigingen aan zijn adres over de moord op individuele personen gingen in zekere zin over « vergissingen », legt Gillet uit. Men had hem evengoed niet kunnen vervolgen voor welbepaalde misdrijven. Door hem schuldig te erkennen aan de moord op professor Karenzi, hebben de juryleden hem schuldig verklaard aan een strategische handeling in het kader van de genocide in Butare. Verder zegt Gillet verwonderd te zijn over de veroordeling van Kisito. « We hadden ons erop voorbereid dat het tot een vrijspraak zou kunnen komen. » Dit gezegd zijnde, benadrukt Gillet dat de kwestie van de strafmaat de burgerlijke partijen nooit veel heeft kunnen interesseren. Wat voor hen van belang was, was de schuldvraag.

De reactie van de schuldigen op hun straf vormt natuurlijk een probleem. « Ik denk niet dat Higaniro en Ntezimana ooit zullen veranderen, vertrouwt Gillet ons toe. Ze hebben nooit een woord over gehad voor de slachtoffers. Ik geloof dat ze er van overtuigd zijn dat hetgeen gebeurd is, moest gebeuren. Ze zijn er van overtuigd dat ze er goed aan gedaan hebben, te doen wat ze gedaan hebben. Ze zullen nooit veranderen. »

Nicolas De Kuysse,
Journalist

Interview

Alison Desforges : “ We moeten waakzaam zijn ”

8 juni 2001

Alison Des Forges is Rwanda-experte voor Human Rights Watch. Ze vloog speciaal over uit de Verenigde Staten om het verdict van de Belgische jury in het Rwanda-proces te horen. Zelf werd ze bij het begin van proces gehoord als expert-getuige.

U was altijd gewonnen voor het idee dat het hier een volksjury betrof, een primeur op wereldniveau.

Het principe is nu geïntroduceerd en het heeft gewerkt. Het proces werd gekenmerkt door de kalme en rustige manier waarop het verlopen is. De manier waarop het verdict werd aangekondigd was indrukwekkend. Men had wel de politie-aanwezigheid vergroot, maar ze bleven in de hal voor de assisenzaal. De rechter maakte duidelijk dat er absoluut geen incidenten getolereerd zouden worden. Na het voorlezen van het verdict kwamen er dan ook geen reacties uit de zaal. Geen applaus noch boe-geroep. Uiteraard waren er mensen voor wie het verdict hard aankwam. Eerder in de avond was er al sprake van wat spanningen. De echtgenote van Higaniro had een fotografe een klap verkocht. Maar verder bleef het rustig. Na het verdict stonden er buiten groepjes, stilletjes, zonder een woord te zeggen.

De jury heeft er acht weken over gedaan om tot het verdict te komen. Ze moesten beginnen van nul, in tegenstelling tot de rechters in Arusha en Rwanda. Vindt u dat ze zich goed van hun taak gekweten hebben?

Grosso modo kan je zeggen dat ze uitstekend werk hebben geleverd. Maar sommige antwoorden op de schuldvragen van Vincent Ntezimana leken me op het eerste zicht tegenstrijdig. De unanimité in de antwoorden op de schuldvragen rond zuster Gertrude was dan weer opvallend. Waarschijnlijk had dit te maken met het feit dat haar dossier meer rechtlijnig was. Er was meer duidelijkheid rond wat er gebeurde in het klooster van Sovu. De vluchtelingen werden buitengezet. Er vielen duizenden doden. Ze heeft een brief geschreven of op zijn minst ondertekend. De feiten die Higaniro en Ntezimana aangewreven werden, waren moeilijker te beoordelen. Wat

is het effect van een bijeenkomst of een tekst ? Dit is veel abstracter. Ergens is het jammer want hun schuld is aanzienlijk groter aangezien hun macht aanzienlijk groter was. Hieruit moeten die mensen die justitie werkbaar willen maken lessen trekken. Men moet hier waakzaam zijn en erop toezien dat er voldoende bewijsmateriaal voorhanden is om mensen te berechten die achter de schermen opereerden.

Heeft België met dit pioniersproces nu een plaatsje veroverd in de evolutie van de universele rechtsmacht?

We zullen ons pas achteraf realiseren hoe belangrijk dit proces wel was. We zagen voor onze ogen de creatie van een institutioneel netwerk tot stand komen, een netwerk dat het ons mogelijk zal maken onze idealen om te zetten in de praktijk. Naast het Internationaal Rwanda Tribunaal, het Internationaal Yoegoslavië Tribunaal en het Permanente Internationale Strafhof zien we nu dat er zich een derde weg opent, nl. de weg van de nationale jurisdicties. Dit is echt opmerkelijk.

België is nu wel heel hard aan het nadenken over hoe men die revolutionaire wet van 1993 die dit proces mogelijk maakte, aan banden kan leggen. België vreest te zullen bezwijken onder een klachtenregen. Pierre Chevalier, voorzitter van de kamercommissie Buitenlandse Zaken, merkte op dat het werkzaam moet blijven op diplomatiek vlak.

Ik denk dat we dit gevoel overweldigd te worden allemaal kunnen begrijpen. Een voortrekkersrol spelen is niet altijd gemakkelijk. De druk op België zou wel eens te groot kunnen worden. Daarom moeten we andere landen aanmoedigen hetzelfde te doen en hun verantwoordelijkheid op te nemen. Lotte Leicht, directeur van HRW, speelde met het idee een task force van juristen gespecialiseerd in deze materie op te richten. Die zou met haar knowhow en ervaring landen kunnen bijstaan in dit soort processen. Misschien wil België hier wel een duwtje in de goede richting geven. Zo zou *burden-sharing* in de hand kunnen werken.

Vervolg blz. 20

Vervolg van blz. 19

Welke zullen de reacties in Rwanda zijn denkt u?

Daar is het uiteraard veel complexer. We zijn van plan om een persconferentie te organiseren en het zal fascinerend zijn de reacties te zien. Vanuit officiële hoek zijn er felicitaties gekomen. Voor de slachtoffers die in België kwamen getuigen is het bemoedigend. Maar of de andere Rwandezen dit als een eerlijk en onpartijdig proces beschouwen is een andere vraag. Hebben ze bijvoorbeeld voldoende informatie over het procesverloop gekregen? Zijn ze op de hoogte van de mate waarin de vier beschuldigen de ruimte kregen om zichzelf te verdedigen? Dit element zou wel eens volledig verloren kunnen gaan. Het is niet ondenkbeeldig dat de zusters op heel wat sympathie zullen mogen rekenen, dat men vindt dat het verdict onredelijk hard was voor hen en dat men sceptisch is over de wijze waarop de juryleden de complexiteit van de genocide gevat hebben. Wat Alphonse Higaniro betreft weten mensen wel dat hij sterk verwickeld zat in de genocide-machine. Over Vincent Ntezimana zal er verdeeldheid heersen. Maar de zusters zullen ongetwijfeld op de meeste sympathie mogen rekenen.

*Shaheda Ishaque
Journaliste*

Ontbreekt het de daders de menselijkheid

Het is nu een week geleden dat Alphonse Higaniro, Vincent Ntezimana, Mukangango Consolata en Mukabutera Julienne voor oorlogsmisdaden zijn veroordeeld. Ik voel me opgelucht, alsof ik er direct bij betrokken was. Maar ik voel me verslagen, alsof ik het hele proces lang, tevergeefs had geprobeerd iets te vinden, één of ander teken dat uiteindelijk nooit is verschenen...

Tijdens de acht weken dat het proces duurde was ik ongerust. Ik vroeg me af wat de afloop van het proces zou zijn. Hoe gingen deze eerlijke burgers uit Brussel hun eigen overtuiging kunnen maken, na getuigen à décharge te hebben gehoord die hun beschuldigde vrienden als eerlijke burgers omschreven, zelfs de slachtoffers van weet ik veel welk complot en de getuigenissen van overlevenden die zich nog altijd in hun onuitsprekbare lijden bevonden, zonder de getuigenissen van de experts te vergeten, die verdeeld waren over het begrip van eenzelfde geschiedenis! Maar mijn bezorgdheid kwam nog meer voort uit een andere "waarheid", een waarheid die ik hoopte te vinden op de gezichten van de verdachten. Zonder rechter te zijn, zonder één van hen persoonlijk te kennen, wist ik wie ze in werkelijkheid waren. Ik was naar iets op zoek bij de verdachten. De zeldzame keren dat

ik de zittingen na 18 mei, de dag van mijn getuigenis, heb bijgewoond, kruiste ik de blikken van de vier verdachten in de hoop er een uitdrukking, een indruk, te vinden, maar telkens kruiste ik uitdrukingsloze blikken. Ik had het gevoel dat het levenloze blikken waren. Ik had hetzelfde fenomeen in Arusha vastgesteld, maar ik verwachtte minstens dat de twee kloosterzusters, die voor mij niet tot de planmakers of de ideologen van de genocide behoren, "menselijk" zouden reageren.

De dag van de uitspraak, heb ik de ochtend- en namiddagzitting bijgewoond. Die dag heb ik tegen mezelf gezegd dat ik dit keer in de beklagdenbank andere "blikken" ging kruisen. Nee. In de namiddag is een van de vier verdachten via de publieke ingang, vergezeld door zijn familieleden op z'n gemak, het Hof komen binnenlopen. Ik dacht te zien dat een van deze ministers van de dictatoriale regimes een minachtende blik op hun burgers wierp... en ik die dacht dat zijn geweten hem een massa onbeantwoorde vragen stelde! Na 8 weken proces, waarin zoveel beschuldigingen tegen hem lang en breed publiekelijk werden beschreven, was zijn gebruikelijke arrogantie er nog altijd. Blijkbaar, was deze voorlaatste dag voor hem slechts een zitting zoals alle andere...

van de misdaden tegen aan menselijkheid ?

De dag van de uitspraak van de straf, heb ik niet meer geluk gehad. Na enkele uren op de treden van het Justitiepaleis te hebben gewacht ben ik naar huis gegaan, waar ik de veroordeling van de vier verdachten heb vernomen. Ik was opgelucht. Deze vrouwen en mannen van de jury hadden een vonnis geveld dat rekening hield met de persoonlijkheid en de rol van iedere verdachte. Door te aanvaarden te zetelen en tot het bittere einde te gaan door te berechten, hebben de leden van de Jury aangetoond dat de misdaden gepleegd in Rwanda in 1994 door Rwandezen tegen Rwandezen de hele mensheid aangingen. Met hun veroordelingen hebben ze alle beulen van hun volkeren laten zien dat hun misdaden niet onbestraft kunnen blijven. Door deze veroordeling mogen we hopen dat zij die menen dat de Rwandese genocide een misdaad is van “barbaren die elkaar met de machete hebben afgeslacht” hebben ingezien dat de genocide voor alles het werk is van een staatsapparaat dat zijn middelen ten dienste van de misdaad stelde.

Mijn enige frustratie is dat mijn zoektocht naar een blik van een beetje menselijkheid bij de veroordeelden geen enkel resultaat heeft opgeleverd. Maar vandaag kan ik het begrijpen, wat mijn treurnis echter niet wegneemt. Toen ik op de treden van het Paleis wachtte opdat er een plaatsje vrijkwam en ik naar binnen mocht gaan, zag ik een groepje jonge Rwandese vluchtelingen, aanhangers van de veroordeelden, vrolijk met elkaar praten. Hierbij bekeken ze de oude mama's, die familieleden in de genocide hebben verloren, met minachting. Hun expressieve gezichten openbaarden hetzelfde als de uitdrukkingloze gezichten van de verdachten : een onverdraaglijke onverschilligheid.

Voor mijn televisietoestel, heb ik professor Ntezimana een traan zien afvegen. Ik had zin om te zeggen : eindelijk een gezicht dat spijt betoont.

Maar de intellectueel, die uit opportunisme en uit een berekende geest, voor het kamp van de genocidaires had gekozen, ging hier verder in zijn logica en wilde zijn kinderen het dubbele van zijn beeld laten zien; het valse beeld van een goede vader. Geen woord voor de slachtoffers, geen woord voor de overlevenden wiens wonden nooit helemaal zullen genezen ! Ik dacht aan deze andere verdachte voor het TPIR, militielid Serushago Omar die tijdens zijn proces in Arusha de slachtoffers om vergeving heeft gevraagd. Deze crimineel, die niet het geluk heeft gehad goed onderwijs te volgen zoals de vier “veroordeelden van Brussel”, zal zijn menselijkheid terugvinden, omdat hij zich met zijn geweten verzoent. Laten we hopen dat Higaniro, Ntezimana, Mukabutera en Mukangango deze menselijkheid in de gevangenis zullen terugvinden, want dit vonnis houdt ook hun hoedanigheid van mens in stand, ook al zijn de gepleegde daden onmenselijk. Als zij deze stap zetten, dan zou dat deze jonge aanhangers helpen zich open te stellen voor de ideeën van de verzoening. Hun stap zou deze jonge Rwandese generatie, vluchteling of niet, eveneens in staat stellen om te begrijpen dat “het geweten van de menselijkheid”, zoals Robert Badinter het zei, “de criminelen tegen de menselijkheid niet onbestraft kan laten”.

François-Xavier Nsanzuwera
Voormalig Procureur van de Republiek Rwanda.

Gasana Ndoba waart door het imposante Brussels gerechtsgebouw. Hij wacht, zoals zoveel Rwandezen in de rechtszaal, gespannen op de strafmaat die de jury aan de vier van Butare zal toemeten.

Zijn ogen zijn rood van vermoeidheid, maar dat belet hem niet zijn nimmer aflatend pleidooi voor de berechting van de genocide verder te zetten. Het ene moment staat hij een journalist te woord, even later is hij al weer aan de praat met een belangstellende.

Ondertussen groet hij de vele bekende voorbijgangers die deel uitmaken van het publiek in de rechtszaal.

Gasana Ndoba is de broer van de vermoorde professor Pierre-Klaver Karenzi, moord voor dewelke universiteitsprofessor Vincent Ntezimana beschuldigd en veroordeeld werd.

Gasana Ndoba lag mee aan de grondslag van het Rwanda-proces. Met negen waren ze in juli 1994 toen ze via advocaat Eric Gillet klacht neerlegden tegen onbekenden op het Brusselse Parket. Ze werden snel gevolgd door negentien anderen. Eind 1995 groepeerden de slachtoffers zich tot een collectief om hun eisen meer kracht bij te zetten. Het collectief bleef solidair, ook al kwamen tot nu toe maar enkele zaken voor en realiseerde de slachtoffers zich dat hun zaak misschien wel nooit zou voorkomen.

Gasana Ndoba :

Vandaag, 8 juni 2001, is men zeven jaar verder. Zeven jaar van volgehouden inspanningen en volharding. Dit is dan ook een belangrijk moment voor Gasana Ndoba. Hij voelt opluchting en een klein beetje voldoening. Het eerste vonnis is eindelijk geveld. Voor Gasana Ndoba is het nu bewezen dat misdaden tegen de mensheid en oorlogsmisdaden gepleegd tijdens de genocide, in België berecht kunnen worden. « Het proces is op een eerlijke en correcte manier verlopen, volgens de wetten van het land en met kennis van zaken. Ik ben nog meer gesterkt in mijn overtuiging dat wanneer men bereid is de nodige middelen in te zetten het mogelijk is dit soort misdaden waar ook gepleegd, hier in België te berechten. »

Gasana Ndoba hoopt dat dit de aanzet kan zijn voor andere landen om België te volgen. « De strijd tegen de straffeloosheid is er een van lange adem en we gaan die strijd niet winnen met één Belgisch vonnis. » Gasana Ndoba hoopt dat Frankrijk waar o.a. de Rwandese priester Wenceslas Munyeshyaka - een vermeend genocidair - zijn toevlucht zocht, het Belgische voorbeeld snel zal volgen. « De slachtofferorganisaties en mensenrechtenorganisaties hebben al heel wat bewijsmateriaal verzameld. De

Franse justitie moet nu het onderzoek tot een goed einde brengen. Door dit soort zaken te behandelen bewijst men niet alleen een dienst aan Rwanda, maar ook aan de rechtsstaat op zich. Alle landen die de Conventies van Genève hebben ondertekend staan voor een gemeenschappelijke uitdaging. »

Naast de toepassing van universele rechtsmacht in Westerse landen zoals Zwitserland, Canada en Italië vindt Gasana Ndoba dat er ook werk gemaakt moet worden van processen in Afrikaanse landen. « De Afrikaanse publieke opinie en zelfs de parlementen beschikken over te weinig informatie. De introductie van de internationale verdragen in de Afrikaanse samenleving is nog onvoldoende courant. Er valt hier nog heel wat sensibiliseringswerk te doen. »

Ook Gasana Ndoba merkte de pijnlijke tweespalt van de Rwandese gemeenschap aanwezig in de rechtszaal op, een symbool van de hindernissen die de verzoening in de weg staan. Ook hij hoorde Rwandezen op de trappen van het Brussels gerechtsgebouw verklaren dat er nooit een genocide had plaatsgevonden. Ook hij hoorde de eis dat men beter zou beginnen met de berechting van

« België moet dapper zijn en haar voortrekkersrol blijven spelen. »

de misdaden gepleegd door de huidige regering en door president Paul Kagame. « Deze uitspraken komen van mensen die niet tevreden zijn met dit proces en alles doen om dit soort processen in de toekomst te verhinderen. Men probeert hier een soort koehandel te drijven met als doel de genocide te banaliseren of erger nog, te ontkennen. Het doel van deze uitspraken is de justitie te bestrijden en niet haar te dienen. Wanneer men de justitie bestrijdt, zij het in België, Rwanda of voor het Internationaal Rwanda Tribunaal, wordt elke vorm van verzoening onmogelijk. Het is duidelijk dat de andere misdaden of inbreuken ook bestreden moeten worden. De Rwandese justitie is bevoegd om soldaten die zich gekeerd hebben tegen de burgerbevolking te berechten. Maar ik zie geen enkele reden om te spreken over twee genocides. Er is er maar één geweest. Tijdens en voor de genocide hebben er andere misdaden plaatsgevonden gepleegd door mensen die deel uitmaakten van het professionele leger, uit wraak of door machts-misbruik. Maar het gaat niet op om te zeggen dat indien die inbreuken en misdaden niet berecht worden, men dan ook maar niet moet beginnen aan de berechting van de genocide. Aan de genocide, die een uitzonderlijke misdaad is en een bedreiging vormt voor de gehele mensheid, moet men haar reële dimensie toekennen. Dit moet duidelijk zijn in de publieke opinie. »

Gasana Ndobu vindt het niet meer dan normaal dat België door haar vooruitstrevende wetgeving, onder diplomatieke en andere druk staat om de toepassing van de universele rechtsmacht aan banden te leggen. « Dat was te verwachten. Andere landen die wel over de

noodzakelijke wetgeving beschikken zijn immers nooit zo ver gegaan als België », zegt hij. Maar toch hoopt hij dat België de nodige moed aan de dag zal leggen om haar voortrekkersrol te blijven spelen. « Justitie is een fundamentele pijler waarop de rechtsstaat steunt. Dit houdt in dat men bereid moet zijn diplomatieke relaties met machtige personen die inbreuken op het humanitair recht hebben gepleegd stop te zetten en langs de kant van de slachtoffers te gaan staan die over minder macht en middelen beschikken maar opkomen voor gerechtigheid en mensenrechten. Ik heb gehoord van de klacht die in België tegen president Ariël Sharon is neergelegd en dit is niet de eerste klacht die tegen een staatshoofd werd neergelegd. Ik respecteer het vermoeden van onschuld van Ariël Sharon en wil hierover geen uitspraken doen. Maar in het kader van de scheiding van de machten, moet justitie haar werk op een onafhankelijke manier kunnen doen. Anderzijds moet men de diplomatieke relaties kunnen verderzetten, maar alleen met respect voor de democratische waarden die de rechtsstaat schragen. »

Shaheda Ishaque
Journaliste

Interview

Dafroza Gauthier : « België kan een

8 juni 2001

Dafroza Gauthier is een van de velen die deel uitmaakten van het publiek in de assisenzaal te Brussel, waar vier Rwandezen berecht werden voor oorlogsmisdaden. En net zoals zovelen in de rechtszaal, heeft ook zij haar verhaal.

Dafroza Gauthier is afkomstig van de universiteitsstad Butare in het zuiden van Rwanda. Ze verloor haar vader in 1963, slachtoffer van een represaille op Tutsi burgers na een aanval op Rwanda door vluchtelingen in ballingschap.

Midden februari 1994 was Dafroza, die zelf in Frankrijk woont, op bezoek bij haar moeder te Kigali. Diezelfde week werd minister Félicien Gatabazi vermoord. Hij was hoofd van de Sociaal Democratische Partij en heel populair in het zuiden. Een buurvrouw van Dafroza's moeder werd in haar douche gedood door een granaat. De spanning hing in de lucht. Dafroza's moeder kon alleen maar bidden, dagen aan een stuk, de rozenkrans in haar handen. Als gehypnotiseerd luisterde Dafroza, samen met haar neven en nichten, naar haat-radio RTLM. Herhaaldelijk bellen ze naar de MINUAR. Wanneer twee jonge studenten gedood worden voor hun huis drong Dafroza's moeder erop aan dat ze het vliegtuig terug naar Frankrijk zou nemen. « Je hebt een man en kinderen. Vertrek zo snel mogelijk. » Dit heeft waarschijnlijk haar leven gered. Haar moeder werd voor een kerkgebouw vermoord bij het begin van de genocide op 8 april 1994.

Frankrijk:

Dafroza Gauthier was aanwezig toen de Belgische Eerste Minister Guy Verhofstadt zijn verontschuldigen aanbod tijdens de herdenking van de genocide op 7 april 2000. Een moedige daad, vond ze. Ze hoopt dat Frankrijk hetzelfde zal doen. Frankrijk heeft zo zijn eigen katten te geselen, maar

voorlopig kwam er nog niet veel van in huis. De Rwandese priester Wenceslas Munyeshyaka die zijn toevlucht zocht in Frankrijk werd in 1995 door rescapés beschuldigd van genocide. Hij zou Tutsi's die zich in zijn kerk verschanst hadden, hebben uitgeleverd aan de Hutu militie. Het Hof van Beroep in Nîmes had zich echter onbevoegd verklaard. Ze konden geen misdrijven, gepleegd door een buitenlander op buitenlands grondgebied en met buitenlandse slachtoffers, vervolgen, oordeelde ze. Dit arrest werd in 1998 verbroken door het Hof van Cassatie en de zaak werd opnieuw overgedragen aan de onderzoeksrechter. Die vroeg in september 2000 op rogatoire commissie te mogen vertrekken. Sindsdien is er niets meer vernomen.

België:

Gedurende de openingsweek van het Rwanda-proces zat Dafroza met haar Franse echtgenoot en dochter Sarah in de rechtszaal tussen het publiek. Wat in Frankrijk tot nu toe onmogelijk bleek - het berechten van vermeende genocidairs op basis van universele rechtsmacht - kwamen ze dan maar in België volgen. Dafroza was graag gedurende het hele proces gebleven, maar kon slechts één week vakantie opofferen om naar de eerste getuigen te komen luisteren. Vooral het dossier van de zusters Benedictinessen van Sovu wekte haar belangstelling. Dafroza had familieleden die dichtbij het klooster woonden en naar alle waarschijnlijkheid daar hun toevlucht hadden gezocht. Er werd niets meer van hen vernomen. Deze zomer keert ze terug naar Rwanda om de zoektocht naar verdwenen familieleden verder te zetten. Een proces dat haar angst aanjaagt. Haar Butare is immers een vreemde stad geworden.

Het feit alleen al dat dit proces werd gevoerd, vormde voor haar een enorme overwinning, wat ook de uitkomst zou zijn. Veel rescapés en slachtoffers

inspiratiebron voor Frankrijk betekenen. »

hadden de hoop op justitie al opgegeven, zei Dafroza. « Wie had gedacht dat er na de Rwandese genocide een derde democratisch land zo'n proces zou voeren? Dit is buitengewoon, geef toe. »

Het verdict:

De laatste week van het proces stond ze daar weer, met haar echtgenoot en dochter Sarah. Ze kon ze het niet laten. Op donderdag 7 juni trokken de juryleden zich na acht weken proces terug om te beraadslagen over de schuldvragen. Het vonnis liet op zich wachten en de assisenzaal veranderde langzaam in een soort luchthavenhal tijdens een algemene staking. De ruimte waar tot dan toe enkel juryleden, getuigen, advocaten en rechters mochten bewegen werd ingenomen door het publiek. Men zette zich op de grond, op de stoelen van de juryleden en de tafels van de advocaten.

Bij de minste beweging richtten alle ogen zich op de ingang van waaruit iedereen hoopte de jury te zien verschijnen. Na elke teleurstelling probeerden sommigen toch nog een uiltje te knappen. Anderen glipten de zaal uit op zoek naar een snelle hap en iets om te drinken, om dan weer zo snel mogelijk terug te keren. Er werd gepraat en gezucht.

De spanning steeg. Terwijl Dafroza's dertienjarige dochter kloeg dat het oneerlijk was dat het Rode Kruis kampeerbedjes voor de juryleden had geïnstalleerd, nestelde ze zich zo goed en zo kwaad als het kon op haar stoel, haar hoofd leunend tegen de schouder van haar vader. Om 2u30 's morgens werd het vonnis voorgelezen. Men kon een speld horen vallen in de zaal. Vier veroordelingen volgden.

Hoop:

Dafroza luisterde ontroerd, in gedachten bij haar familie en vrienden. « Ik heb er niet echt aan getwijfeld dat er veroordelingen zouden volgen. Dat is het kleine lichtje hoop dat in mijn binnenste brandt. Ik heb heel intens aan mijn ouders gedacht. En aan mijn vriend professor Pierre-Klaver Karenzi en zijn familie. Hij was een mooie, intelligente, rijzige man die altijd lachte. Ik ben chemicus en had hem geholpen bij het opstarten van een labo in Butare. Hij had een grenzeloos vertrouwen in de mensen. Misschien is dat hem noodlottig geworden. Ik heb ook gedacht aan de familie van mijn moeder, die waarschijnlijk op de heuvelflanken van Sovu omgebracht werden. » Haar stem stukt.

Dafroza hoopt dat dit vonnis de overlevenden in Sovu verder helpt. Dat het rouwproces voor al diegene die hun nabestaanden niet hebben kunnen begraven, verder gezet kan worden. « Misschien voelen ze zich nu eindelijk een beetje begrepen. Misschien breekt er nu een nieuwe tijd aan, waarin we weer samen naar de toekomst kunnen kijken en met elkaar kunnen praten. Ik wil al diegenen die dachten dat er voor hen geen justitie was een hart onder de riem steken. Dank u België. »

Dafroza denkt dat het Brussels proces een inspiratiebron voor Frankrijk kan betekenen. « Ik heb opnieuw hoop. Misschien ligt het ook aan ons. We moeten ons organiseren, een nieuw dynamisme zoeken, praten, praten en nog eens praten. Ik ben er in ieder geval weer klaar voor, indien men mij de kans geeft. »

*Shaheda Ishaque
Journaliste*

De rechtspleging. Bemerkingen bij enkele problemen van het strafrechtelijk vonnis in deze zaak.

De schemerzone onderzoeken waarin het vonnis vorm krijgt, halverwege het bewijs, onderworpen aan de logische beperking, en het sofisme, gerechtvaardigd door de zin om te verleiden of door de verleiding om te intimideren.

Paul Ricoeur

Het proces dat het Hof van Assisen ertoe gebracht heeft gedurende twee maanden te zetelen om de juryleden de kans te bieden een verdict uit te spreken over de schuldvraag en om de strafmaat voor vier personen te bepalen die beschuldigd worden van het begaan van misdrijven in Rwanda, loopt ten einde. Het proces werd gevolgd door de Belgische en de internationale pers, door talrijke Rwandezinnen die in België wonen en ook, maar moeizamer, in Rwanda. Over minstens één punt is iedereen het eens: in Brussel heeft zich gedurende die twee maanden een belangrijk, ongewoon, buitengewoon tafereel afgespeeld, dat gevolgen zal hebben voor de werking van het strafrecht. Afgezien daarvan lopen de meningen uiteen, zijn de meningen verdeeld. Sommigen zeggen dat de wereld een dorp geworden is: zal de “universele bevoegdheid” leiden tot het ontstaan van een strafrechtelijk beleid dat het beleid van de staten en naties zal vervangen? Hoe zal dat beleid naar het terrein toe vertaald worden? Binnen welke grenzen en met welke doelen voor ogen? Wellicht zullen veel vragen die vandaag op het niveau van de nationale rechtspraak gesteld worden, morgen op internationaal niveau hun beslag moeten krijgen.

Niettemin mogen we, naast al die algemene vragen, niet vergeten dat het proces van de vier Rwandezinnen in feite in ‘het land van de duizend heuvels’ had moeten plaatsvinden. Daar probeert een volk, getekend door de gebeurtenissen, de draad opnieuw op te pakken, maar ook een justitieapparaat uit te bouwen dat aan iedereen zijn waardigheid kan teruggeven, opnieuw te leren samenleven via een proces van verzoening. De vragen naar gerechtigheid, naar de strijd tegen de voormalige straffeloosheid, de schadeloosstelling en de verzoening zijn essentieel voor iedereen die het slachtoffer geworden is van de gebeurtenissen, in lichamelijk opzicht, in familiaal opzicht of in materieel opzicht. De vier personen die het Hof van Assisen van Brussel berecht en veroordeeld heeft, hebben de verschrikkelijke gebeurtenissen van 1994 doorgemaakt en eraan meegedaan, en de juryleden hebben door dagenlang te luisteren naar de getuigen, naar de deskundigen, naar de advocaten van de burgerlijke partijen en naar die van de verdediging, de context van de daden van de vier beklaagden proberen te reconstrueren. Ze hebben zich een oordeel moeten vormen op basis van de grote hoeveelheid aan informatie die zich opstapelde en soms tegenstrijdig was,

en daarna hebben ze de knoop moeten doorhakken. Het lijkt me onmogelijk om met enkele woorden te reageren op wat er zich in België afgespeeld heeft, want reageren houdt ook een oordeel in, dat slechts zin heeft als men daarbij rekening houdt met de context en de verschillende bestaande invalshoeken. Al die aspecten van deze gebeurtenis zijn doordrongen van ambiguïteit en ze roepen waarschijnlijk meer vragen op dan dat ze er beantwoorden. De rode draad doorheen de enkele bedenkingen die zullen volgen, is het geboorteland van de vier veroordeelden, het land dat de genocide overleefd heeft, en dat vandaag de dag geconfronteerd wordt met het begane én ondergane kwade.

Tussen engelachtigheid en cynisme. De universele bevoegdheid.

Men heeft het gezegd en steeds weer herhaald, de wet van 16 juni 1993 en de wet van 10 februari 1999 geven België via de “universele bevoegdheid” de bevoegdheid om bepaalde feiten te vervolgen en te bestraffen, die beschouwd worden als buitengewoon ernstig, ongeacht de plaats waar de feiten zich hebben voorgedaan en ongeacht de nationaliteit van degene die de inbreuk gepleegd heeft. Het is onbetwistbaar en wellicht louter in naam van het immorele karakter van de daden dat de vervolging ervan gerechtvaardigd wordt, “met de bedoeling volledige rechtskracht te geven aan de morele norm die overtreden wordt” (‘afin de donner plein effet à la norme morale dont il constitue la transgression’) (van de Kerchove, 1994, 454). Vanuit dat standpunt kan en moet de erkenning van het verbod op moord, van het schandaal van de genocide, die de volledige mensheid aanbelangt, verkondigd worden en is het goed dat elk lid van die gemeenschap er heftig op reageert. Het Belgische Parlement dat die wetten gestemd heeft, heeft zich misschien laten leiden door de idealen die door overtuigde actoren verkondigd werden. Misschien heeft het Parlement, eveneens in de ban van die gedrevenheid, amper de tijd genomen om de concrete gevolgen van het toepassen van dergelijke wetten te analyseren, als die algemeen toegepast zouden worden. Het gevaar bestaat namelijk dat er door het absoluut afgrijselijke karakter van de genocide als reactie een algemene repressieve macht ontstaat – een universele bevoegdheid –, die degenen die deze macht in handen hebben, blind maakt voor bepaalde zaken: door zich te

concentreren op het weliswaar lovenswaardige doel om de strijd aan te binden tegen de straffeloosheid, de strijd voor de strafrechtelijke vervolging van de schuldigen, kan men de omstandigheden waarin de daden begaan werden, en vooral andere mogelijke handelingen uit het oog verliezen, die een herhaling van dergelijke daden kunnen vermijden, iets wat wellicht niet de taak van de juridische wereld is. Het strafrecht mag niet de enige uitdrukking van de morele wet lijken te zijn, de rechtbanken mogen niet dé centrale plaats worden waar het volk openlijk het woord neemt. Het gevaar bestaat dat het gebod om te spreken en aan te klagen, dat niet het voorrecht van de rechters en de strafrechtelijke controle is, dat zich meer en meer op nationaal niveau ontwikkelt en waarvan de impact ook op internationaal vlak zou kunnen toenemen, het morele relativisme van de individuele praktijken verbergt, evenals het soms afschrikwekkende cynisme van bepaalde politieke praktijken. Het herdefiniëren, buiten het strafrecht om, van de grenzen tussen hetgeen toegestaan is en hetgeen verboden is, zowel op het vlak van individuele verbintenissen als op het vlak van politieke relaties in en tussen naties, is wellicht een dringendere taak die een herdefiniëring veronderstelt van de redenen en de doeleinden van het samenleven. Zoals François Ost schrijft, “men vergist zich van project door de toekomst te zien als een bedreiging, als was die aangesteld, want het is enkel in de vorm van belofte dat de toekomst vruchtbaar is” (‘on se trompe de project en liant l’avenir sous la forme de la menace, fut-elle instituée, car c’est seulement sous la forme de la promesse que l’avenir est fécond’) (Ost, 1999, 297).

Het verloop van een weinig alledaagse strafrechtelijke zaak

In het huidige geval en rekening houdend met onze wetgeving, kunnen we stellen dat het Belgische gerecht zich gemachtigd, zelfs verplicht, voelde om strafrechtelijk tussenbeide te komen, aangezien de slachtoffers die klacht hadden neergelegd, evenals de vermeende daders van de inbreuken, allemaal al gedurende verschillende jaren in België woonden en waarvan sommigen zelfs het statuut van vluchteling hadden aangevraagd. De onderzoeksrechter die terecht geprezen werd, heeft gehandeld volgens zijn geweten en met de middelen die hem ter beschikking stonden. Op de druk die op hem werd uitgeoefend om zich afzijdig te houden, heeft hij geantwoord door vastbesloten zijn rol te spelen door talrijke hindernissen te overwinnen, waarbij hij blijk gaf van heel wat doorzettingsvermogen : door onderzoeken à charge en à décharge te voeren, door onderzoeken te leiden die uitmonden in het opstellen van betrouwbare dossiers, door te proberen exacte feiten vast te stellen in een context van onuitsprekelijke terreur: het is een zaak met tegelijkertijd een emotionele en een rationele impact, ondersteund door een ethische eis naar waarheid en gerechtigheid. Het is ook de uitdrukking van een overtuiging van solidariteit tussen mensen en een concrete getuigenis van bezorgdheid ten opzichte van degenen die lijden. Temidden van al degenen die hebben geholpen bij het opstellen van de dossiers en het laten plaatsvinden van het proces zelf, zijn er veel mensen die gehandeld hebben, omdat ze overtuigd een ideaal van waarheid en solidariteit nastreven. De ethische inzet en de praktische wijsheid bestonden er, volgens Paul Ricoeur, in dit geval in om anderen ervan te overtuigen dat bepaalde waarden universeel zijn, op het gevaar

af dat er argwaan zou ontstaan, die steeds ontstaat zodra iets in de publieke sfeer geplaatst wordt.

Het proces zelf, hoe buitengewoon het ook was, lijkt in verschillende opzichten eveneens een voorbeeldfunctie te vervullen en men zou willen dat de processen die vandaag de dag in het Justitiepaleis plaatsvinden, er zich in bepaalde opzichten door laten inspireren. Vooral de aanwezigheid van contextuele getuigen die een ware pedagogische functie hadden, zorgt er, in de mate van het mogelijke natuurlijk, voor dat de verschillende bestanddelen van de tragedie duidelijk worden. De analyses van de verschillende deskundigen die ieder hun opvatting over de betekenis – of het gebrek aan betekenis – van de gebeurtenissen gaven die de context vormden voor de daden die door de verschillende beklagden begaan zouden zijn. Dankzij die deskundigen, die als getuigen gehoord werden, kon er een soort achtergrondkader, een conflictueuze context geschetst worden waarbinnen de gedragingen in hun juiste betekenis gezien konden worden. Ze wezen op de complexiteit van het hele gruwelverhaal, ze brachten de juryleden er ongetwijfeld toe om, vooraleer te oordelen over de feiten waarvan de beklagden beschuldigd werden, afstand te nemen en wat afstand te creëren ten opzichte van het referentiekader van hun vertrouwde omgeving waarbinnen ze de praktijken evalueerden. Hoeveel processen vinden er niet voor de correctionele rechtbank plaats zonder dat dit achtergrondkader geschetst wordt, terwijl de sociale en economische realiteiten die rechters en rechtsonderhorigen van elkaar scheiden, bijna onoverbrugbaar zijn, ook al wonen ze in dezelfde stad. In een maatschappij die steeds dualistischer wordt, waarin sociologen aantonen dat de verschillende sociale groepen elkaar mijden en steeds minder de kans krijgen om elkaar te ontmoeten, zouden dergelijke praktijken er zonder enige twijfel toe bijdragen beter te kunnen voldoen aan de vereisten van een eerlijk en fair proces.

De voorzitter van het Hof, die eveneens een pedagogische rol heeft, heeft zoals eerder al werd aangehaald een begrijpelijk Frans gesproken voor wie geen jurist is. De aanwezigheid van talrijke buitenlandse getuigen, maar misschien ook de ernst van de zaak, hebben het gebruik van het juridisch jargon sterk verminderd, een gebruik dat ervoor zorgt dat de deskundigen enkel onderling met elkaar spreken, ook al richten ze zich tot de beklagden. Het merendeel van de beklagden die net een correctionele zitting achter de rug hebben, geven toe dat ze niets of bijna niets begrepen hebben van wat hen net overkomen is. De manier van spreken, de woordenschat en de snelheid, maken van veel van onze hoven en rechtbanken plaatsen waar het woord voorbehouden is, ondoordringbaar voor degenen die in de eerste plaats betrokken partij zijn: de beklagden en de slachtoffers. En voor degenen die de gevolgen van de gevelde oordelen ondergaan, lijkt het alsof men hen hun proces eenvoudigweg ontnomen heeft.

Tijdens de twee maanden dat het Hof van Assisen in Brussel zetelde, en waarbij de procedures volledig werden nageleefd, werd het midden gehouden tussen een misplaatste familiariteit en even misplaatste oratorische effecten, zowel door de verschillende beoefenaars van het recht, als door de leden van de rechtbank en het parket, en zelfs door het merendeel van de

advocaten. De juryleden en de getuigen à charge en à décharge werden gehoord en er werd met veel aandacht en geduld naar hen geluisterd ; ze waren zonder twijfel, en veel meer dan gewoonlijk het geval is, de actoren van het proces dat zich afspeelde tegen het ritme dat het vertellen van moeilijke, gedeeltelijke en soms tegenstrijdige verhalen vereiste.

Het is helemaal niet gebruikelijk dat in strafzaken de rechter, ja zelfs de juryleden, de kans krijgen om zo'n goed inzicht in de context en de geschiedenis van de situatie en de daden te verwerven, waarover ze een oordeel moeten vellen. En dat, terwijl hun referentiekader vaak sterk verschilt, bijna even sterk als het referentiekader van de Belgen met dat van de Rwandezen. In het ene geval echter, springt dat verschil in het oog, wordt er rekening mee gehouden, terwijl het in het andere geval verborgen blijft, omdat het eenvoudigweg ontkennd wordt of onbewust gebeurt.

Ondanks deze gunstige voorwaarden voor een eerlijk en fair proces, heeft de toeschouwer wellicht nog maar eens, en dit op een heel duidelijke manier, kennis kunnen nemen van de grenzen en de problemen die er zijn bij het spreken van strafrecht. Het strafrecht is een menselijke aangelegenheid, het blijft beperkt en is in vele opzichten problematisch. Meerdere elementen vragen daarbij om een toelichting: in de eerste plaats de genese van wat de gerechtelijke waarheid zal worden en de bewijslast. Vervolgens de plicht van de juryleden of de rechter, en de complexiteit van die plicht. Tenslotte het voorlezen van het vonnis over de schuld en de straffen die worden uitgesproken, die ons bij de kernvraag van het strafrecht brengen, de vraag omtrent de straffen en hun betekenis.

De getuigenis en het bewijs

De tegenstrijdige debatten waartoe de veelvuldige getuigenissen aanleiding gaven, de constructie en deconstructie, in tijd en ruimte, van gebeurtenissen die ondertussen al weer zes jaar geleden plaatsvonden, de fysieke en culturele afstand tussen de plaats van de feiten en de plaats van de berechting, al die aspecten tonen overduidelijk, als "onder een vergrootglas", de eisen en de moeilijkheden van de berechtigingstaak aan. Een aantal bijzondere aspecten in twijfel trekken van de verhalen die verteld werden door mensen die van zo ver gekomen zijn, onder moeilijke psychologische omstandigheden, was helemaal niet moeilijk. Men eist van de getuige die van Sovu afkomstig is, en nooit eerder zijn geboortedorp verlaten had, dat hij zweert de waarheid te vertellen, en niets dan de waarheid. Maar wat is die waarheid die men hem vraagt te vertellen in dat justitiepaleis dat zou kunnen lijken op een kasteel waar spoken rondwaren, waar geluiden vreemd weergalmen, temidden van een vreemde liturgie. Welke herinneringen komen bovendien, hoe zijn ze opgebouwd en worden ze opnieuw opgebouwd in de geest van degene die zich op die manier ontheemd voelt van de plaats waar de feiten zich hebben voorgedaan? En moeten, zelfs als een aantal antwoorden verschillen al naargelang de vragen die gesteld worden, die antwoorden ongeldig verklaard worden volgens het principe dat wil dat de getuige zijn getuigenis kan herhalen "voor eender wie hem vraagt dit te verhalen" ("devant quiconque lui

demande d'en rendre compte? (Ricoeur, 2000, 207). Helemaal niet. Want de reden waarom de getuigenissen van de slachtoffers zo erg ontroerden, was dat ze de aantijging overtroffen. Nu eens een beschuldiging, dan weer een aanklacht, bestonden de getuigenissen in zekere zin uit het onder woorden brengen van het kwade. De beschuldiging "overstijgt de aantijging ... ze richt zich tot het ongeluk als het begane, maar onrechtvaardigbare kwade: het is hetgeen niet had mogen zijn... Ze wil het waarom weten, ze weet dat ze dat niet zal weten, en toch probeert ze nog steeds onvermoeibaar te vragen, aan te klagen, het onverdedigbare de schuld te geven, en een reden te geven (een oorzaak, een betekenis) aan hetgeen alle redenen die men haar kan geven, te boven gaat" ("débordé l'incrimination... elle se tourne vers le malheur comme mal commis mais injustifiable : c'est ce qui n'aurait pas dû être... Elle veut savoir le pourquoi, elle sait qu'elle ne saura pas, et pourtant elle tente encore inlassablement encore d'interroger, d'accuser, d'imputer l'injustifiable, de donner une raison (une cause, un sens) à ce qui excède toutes les raisons qu'on peut lui donner") (Abel, 1997, 119). De aanklacht richt zich tot het ongeluk als het ondergane, maar onhoudbare kwade: dat is hetgeen waar wij machteloos tegenover staan, waartegen we niets kunnen doen, hetgeen waar niemand meer tegenover staat" ("La plainte se tourne vers le malheur comme mal subi mais insoutenable : c'est ce face à quoi nous sommes impuissants, incapables, ce face à quoi il n'y a plus personne") (*Ibid.*). Die getuigenissen worden dus voorgesteld als vertelling en de band tussen het vertelde en een verhaal, de grens tussen realiteit en fictie zal steeds, met het oog op de beschuldigingen en bij bepaalde aspecten, zijn problematisch karakter bewaren. Toch zullen de opeenvolgende getuigenissen met elkaar geconfronteerd worden in de publieke ruimte van de rechtbank en zullen ze uiteindelijk tot een "innerlijke overtuiging" leiden.

Hoewel we gezien de duur van het proces en de verificatie van zoveel getuigenissen konden hopen sterke en anders overduidelijke bewijzen te kunnen verzamelen, moeten we toch erkennen dat de zekerheden niet domineren, misschien niet in de geest van de juryleden (wat we nooit zullen weten), maar zeker in de geest van de toeschouwers-waarnemers die niet rechtstreeks betrokken waren bij de zaak. Hoewel de regels van de strafrechtelijke procedure het "bepalen van de waarheid" mogelijk moeten maken, moeten bijdragen tot het opbouwen van het bewijs aan de hand van materiële of psychologische feiten, het vaststellen van het bestaan van inbreuken, heeft men tijdens de hele duur van het proces de afstand die de theorie van de praktijk scheidt, kunnen meten. Dit verbaast zonder twijfel nauwelijks de beoefenaars van het recht, die eraan gewend zijn dat de bühne waarop het proces zich afspeelt, een debatplaats is waar iedereen probeert de andere te overtuigen en de argumenten van de andere probeert te overtreffen, maar het doet de burgers versteld staan die het niet kunnen nalaten om – minstens gedeeltelijk – waarheid en gerechtelijke waarheid met elkaar te verwarren. En met dat gegeven mag niet lichtzinnig omgesprongen worden, omdat de functie van het vonnis, nl. de sociale pacificatie, pas werkelijkheid zal worden als het vonnis naar waarde geschat en aanvaard wordt in het sociale milieu waarin het vonnis werd uitgesproken, als de overtuigingskracht het haalt van de twijfel.

De 'innerlijke overtuiging'

Men heeft terecht de houding van de juryleden benadrukt tijdens al die lange en vermoeiende dagen, zowel op fysiek als op psychisch vlak. Ondergedompeld worden, van de ene dag op de andere met woord en beeld, aan de hand van getuigenissen van overlevenden die zelf nog overweldigd worden door de pijn, laat niemand koud. Het was een eindeloze beproeving voor de juryleden en het publiek. Ze hebben zich moeten inleven in de wereld van de moeders, de kinderen, de mannen die vermoord werden of gedwongen werden om te moorden. Ze hebben zichzelf moeten afvragen hoe zij het uitgehouden zouden hebben, wat zij geloofd zouden hebben, hoe zij gereageerd zouden hebben op de ogenblikken dat het geweld hoog oplaaide, mensen in een onmenselijke situatie. Ze moesten zichzelf ook "innerlijk overtuigen". Maar volgens het recht mag dit geen overtuiging zijn in de gewone betekenis van het woord, i.e. een zekerheid, hoewel, het recht eveneens zegt, dat de beklaagde het voordeel van de twijfel geniet (Bredin, 1996, 25). Hier staat de leek nog maar eens versteld, hij die te snel vergeet dat oordelen een beslissing nemen inhoudt, een einde maken aan de onzekerheid, een stelling innemen betekent. De rechtspraak moet voor alle problemen waarmee men haar confronteert een oplossing vinden, op straffe van "onrechtvaardigheid". De rechter, de juryleden moeten dus de twijfel overwinnen, of, op zijn minst, de twijfel verbergen. Om dat te doen schrijft de wet de rechters voor om "noch de rechten van de beklagden, noch de rechten van de maatschappij die hem beschuldigt te verraden... De wet verlangt niet van de rechters dat ze rekenschap afleggen voor de manier waarop ze van iets overtuigd raakten... ; de wet schrijft hen voor dat ze zichzelf vragen moeten stellen, in alle stilte en stille overpeinzing, en dat ze op zoek moeten gaan in de oprechtheid van hun geweten, naar welke indruk op hun rede de bewijzen gemaakt hebben die werden aangedragen tegen de beschuldigde, en de middelen van zijn verdediging". Gedurende acht lange weken hebben de getuigen tientallen versies van dezelfde feiten gehoord en opnieuw gehoord. Uit al die talrijke gelijklopende verhalen die vaak door elkaar lopen, hebben ze de bewijzen voor het bestaan van deze of gene welbepaalde handeling moeten distilleren, die al dan niet begaan werd door deze of gene beklagde. Heeft zuster Kisito een jerrycan met benzine aangedragen, terwijl vrouwen en kinderen vermoord werden met machetes? Heeft zuster Gertrude aan de families gevraagd om het klooster te verlaten of zijn ze uit vrije wil vertrokken? Heeft Vincent Ntezimana een rol gespeeld in de moord op een jongeman vlakbij een wegblokkade of heeft hij geprobeerd om de jongeman te redden? Heeft Alphonse Higaniro de opdracht tot het plegen van moorden gegeven of ging het daadwerkelijk om een schoonmaakbeurt? Er hebben zich gebeurtenissen afgespeeld in Butare en in de omgeving van Butare, op bepaalde ogenblikken, maar ze worden door deze of gene verteld in functie van hetgeen ze zich er nog van herinneren. Hoe ontstaat zo'n herinnering? Wie herinnert zich wat en waarom? Wat is de functie van de herinnering? Soms heeft men gezegd dat de herinnering een gedeelde herinnering is, dat ze gevoed wordt en gevormd wordt door de nabijheid van anderen die kunnen beamen wat ik vertel. Rekening houdend met de afschuwelijke omstandigheden die de herinneringen vorm geven en het geheugen van de getuige

vormen, kan men zich ook afvragen tot op welke hoogte die herinneringen gedeeld kunnen worden met mensen die de gebeurtenissen niet zelf meegemaakt hebben. In een werk met als titel *Le témoin oculaire* (1998) ('De ooggetuige'), probeert Renaud Dulong het statuut van de getuigenissen van de overlevenden van de uitroeiingskampen van de Shoah te definiëren. Die getuigenissen vragen om een speciale aanpak, zegt hij, omwille van de aard van de over te brengen ervaringen. Aangezien het gaat om een onmenselijke ervaring zonder gemeenschappelijk raakpunt met de gewone levenservaring, hoe zouden die herinneringen dan toegankelijk kunnen zijn voor ons begrip dat gevormd wordt door het feit dat we deel uit maken van een gemeenschappelijke menselijkheid, een fundamentele gelijkenis, op het vlak van gevoelens, handelingen en gedachten? Volstaat het te luisteren naar de gruwelijkheden die in woorden omschreven worden, er aandacht aan te besteden, om ze te kunnen begrijpen, om er de betekenis van te kunnen vatten? "Om ontvangen te kunnen worden", schrijft Ricoeur in *La mémoire, l'histoire, l'oubli* ('het geheugen, de geschiedenis, de vergetelheid'), "moet een getuigenis aangepast worden, i.e. zoveel mogelijk van de absolute vreemdheid van de gruwel ontdaan worden" ('Pour être reçu, ..., un témoignage doit être approprié, c'est-à-dire dépouillé autant que possible de l'étrangeté absolue qu'engendre l'horreur'). En hij voegt er nog aan toe dat vanuit het standpunt van de getuige, het enige begrip waar hij zich aan mag verwachten "zelf een oordeel moet zijn, het oordeel ter plekke, het oordeel zonder beraadslaging, de absolute blaam" ('doit être elle-même jugement, jugement sur-le-champ, jugement sans médiation, blâme absolu') (Ricoeur, 2000, 224). Hoe hebben de juryleden zich kunnen losmaken van het verhaal van een genocide die het menselijk verstand te boven gaat, om zich te beraden "in alle stilte en stille overpeinzing", over het waarheidsgehalte van een of ander bewijsstuk, en de bewijskracht van de middelen van de verdediging? De menselijkheid van elk jurylid, zijn rol in het proces, duidelijk zichtbaar door de voortdurende aandacht en de aanwezigheid van alle juryleden, elke dag opnieuw, op alle hoorzittingen, wijst dat er niet op dat ze alles geprobeerd hebben wat menselijk mogelijk is om tegelijkertijd zich "in" het drama in te leven en er zich aan te onttrekken om "voldoende afstand" te kunnen bewaren, hetgeen nodig is om een eerlijk en fair oordeel te kunnen vellen? Vanuit dat standpunt is dit proces het proces van de beperking van de macht die mensen hebben om over andere mensen te oordelen. Door welke mentale operatie, tegen welke intellectuele en emotionele prijs kan een jurylid het waarheidsgehalte van een getuigenis bepalen als hij geconfronteerd wordt met het volgende tafereel dat ik haal uit de verslagen van het proces. "Een vrouw die de slachtpartijen in Sovu had overleefd, was aan het vertellen hoe ze haar zus de garage zag uitkomen als een echte brandende toorts, hoe mensen voor haar ogen in stukken werden gehakt of gestenigd, hoe de kogels rond haar ogen floten. Later zou ze verkracht worden, durfde ze in een nokvolle zaal zeggen. Toen haar tranen nog maar net droog waren, had men haar al een nieuwe vraag gesteld: herinnerde ze zich wie uiteindelijk de jerrycans met benzine had aangedragen, die gebruikt werden om de garage in brand te steken?" (Sh. Ishaque, vierde week van het proces). Het heeft geen nut om hierover nog verder uit te weiden om de hele afstand te schetsen die er

bestaat tussen de fictie van de rationele en redelijke mens enerzijds en de realiteit van de man of vrouw die zich in een bepaalde situatie bevindt anderzijds, die de vraag naar de juridische waarheid steeds open zal laten.

Het oordeel en de straffen

Het oordeel, dat heeft men gezegd, zet een punt achter het proces. Dit buitengewone proces, dat ook in heel wat opzichten als voorbeeld kan dienen, toont volop de eerste betekenis van 'jurer' (oordelen), i.e. de knoop doorhakken, een einde maken aan de onzekerheid, een standpunt innemen. Met het oordeel komt er een einde aan een virtueel oneindige beraadslaging en dat is trouwens de reden waarom men erkent dat de rechtspleging recht spreekt in een buitengewone situatie.

Er is relatief weinig geweten over de manier waarop beslissingen door juryleden de dag van vandaag genomen worden. We kennen vooral de debatten tussen de voor- en de tegenstanders van deze procedure. We zullen nooit weten, wat er tijdens die lange avond van juni 2001 gebeurd is. Ik zal me dan ook beperken tot enkele bemerkingsen die met name gebaseerd zijn op een sociologische studie van Louis Gruel, *Pardons et châtements* (1991) ('Vergeving en straf'), een studie die verder uitgediept en getoetst zou kunnen worden aan een analyse van dit proces. Allereerst zouden de contrasten tussen magistraten en juristen niet herleid kunnen worden tot een tegenstelling die vaak gemaakt wordt tussen bekwaame professionelen en amateurs die niet in staat zouden zijn om zich te bevrijden van de vooroordelen van hun milieu of van de affectieve, emotionele last van zaken zoals gebeurtenissen die zich tijdens de hoorzittingen afspelen. In het proces dat ons bezig houdt, bleken de juridische vraagstukken tamelijk eenvoudig te zijn en we kunnen ons moeilijk voorstellen welke "technische bekwaamheid" tot een billijker proces geleid zou hebben, behalve dan dat de rechters die vanwege hun professionele habitus, psychologische verdedigingsmechanismen hebben opgebouwd, waardoor ze minder gevoelig zijn voor de verhalen over de gruweldaden van de genocide en hun onmenselijk karakter. Maar is dat een waarborg voor een billijker proces, en wat betekent billijkheid dan? Volgens Gruel zou het een bepaalde opvatting over de "sociale band" ('lien social') zijn die de handelwijze van de juryleden zou onderscheiden van die van de professionele rechters. Die opvatting over de sociale band zou ertoe leiden dat degenen die hun rol verraden (van ouder, van echtgenoot, van dokter, enz.), "overbestraft" ('surpénaliser') worden, en zou, daarmee samenhangend, ertoe leiden dat de beklaagden die zich aan de collectieve verwachtingen houden, beschermd worden. Die sociale band zou, uit hoofde van de juryleden, leiden tot een opvatting over "de mens in de maatschappij" die zich verzet tegen het individualisme van de zogenaamde democratische en liberalistische maatschappijen zonder daarbij de link te leggen met het holisme, naar de betekenis van L. Dumont, van de traditionele maatschappijen. Terwijl bij de professionele strafrechtelijke voorstelling het gaat om de berechting van gelijkwaardige individuen, i.e. die aan dezelfde verplichtingen onderworpen zijn, zelfs als de berechting genuanceerd wordt door rekening te houden met psychologische verschillen of verbonden wordt aan het

biografische traject, zouden de juryleden in een zaak voor het Hof van Assisen meer oog hebben voor het gedrag van de beklaagden ten opzichte van de specifieke plichten die verbonden zijn aan hun plaats in de maatschappij. Dit zou kunnen verklaren waarom "oudermoord" als een monsterachtige misdaad beschouwd wordt, indien het slachtoffer beschouwd werd als achtenswaardig, en als een quasi gewone daad beschouwd wordt, zelfs wettelijk, als de zoon zijn moeder die mishandeld werd door haar echtgenoot, "als een goede zoon" te hulp snelt. De buitengewoon soort mens waar de jury aan zou denken, zou eerder als "persoon" gekwalificeerd kunnen worden dan als individu, gelegen tussen het "personnage" en het "individu", tussen het masker en het sujet, tussen de gespeelde rol en de eigen persoonlijkheid.

In dit proces moet het enorm moeilijk geweest om zich uit te spreken over personen, waarvan we enkel de maskers op de beklaagdenbank te zien kregen. De beklaagden, nu veroordeeld, die afkomstig zijn uit een streek die bekend staat om het gesloten karakter van zijn bewoners, die een cultuur kennen die nog in hoge mate gevormd wordt door hiërarchische relaties, en die liever instemmen dan openlijk hun gesprekspartners te ergeren, moeten de juryleden uitzonderlijk duister geleden hebben. Ook al is de hypothese van Gruel relevant, door het voorkomen van de beklaagden dat op zijn minst raadselachtig te noemen was, zag men amper kans om zich een beeld van de persoon achter het personnage te kunnen vormen. Misschien hebben die contextuele elementen een rol gespeeld bij de overgang van de twijfel naar de innerlijke overtuiging, ook al moeten we ons hoeden voor elke causale analyse die op een onterechte en onwettelijke manier de aard en de betekenis van het werk van de juryleden minder belangrijk zou doen lijken. Dat werk vloeit eveneens voort uit de vrijheid, de keuze en het risico van de rechtspleging dat steeds deels mysterieus zal blijven.

De schuld van de vier beklaagden werd dus erkend en er werden "bedachtzame" straffen, zoals men vaak heeft horen zeggen, uitgesproken. Ik kan deze enkele bedenkingen niet beëindigen zonder het aspect aan te kaarten dat voor mij het raadselachtigst blijft, maar dat net de kern van het strafrecht vormt, nl. het opleggen en het voltrekken van de straffen. En dat raadsel is nog groter in het proces dat ons bezighoudt. In onze maatschappijen met een christelijke cultuur waar het strafrecht nog steeds een religieus cachet heeft, ook al werden de rituelen gedeconfessionaliseerd, lijkt de evidentie van de bestraffing als boetedoening voor de misdaad zo natuurlijk dat we er ons geen vragen meer bij stellen. Met het proces hebben we de schuldigen van de onschuldigen gescheiden, zo niet de goeden van de kwaden, de schuldigen zijn gestraft, ze zullen dus onvermijdelijk de gevangenis ingaan en iedereen lijkt gerustgesteld en tevreden te zijn. In wezen is het verhaal uit, er lijkt een einde aan te komen met de voltrekking van de straffen en met de terugkeer van de getuigen en de slachtoffers naar hun land. Maar, over welke straffen gaat het, wat gebeurt er nu met de slachtoffers en welk verhaal is nu ten einde?

Eerst de straffen. Spontaan koppelen we daar de functies van berouw, ontrading of preventie aan vast. Het is nodig dat iemand die een misdaad begaan heeft, gestraft wordt voor die

misdaad, dat hij boete doet, dat hij lijdt. Eveneens moeten degenen die in de verleiding zouden komen om dezelfde daden te begaan, tegengehouden worden. Het gezond verstand schaaft zich hier grotendeels achter die redenering die aan de basis ligt van ons strafrecht en van de praktijk van de rechtbanken, waarbij men zich tamelijk weinig bezighoudt met de resultaten van empirisch onderzoek dat daarover weinig uitsluitsel geeft. Sommige studies tonen aan dat de straf vooral efficiënt is voor degenen die er geen nood aan zouden hebben, in die zin dat ze sowieso niet zouden hervallen, en dat de dreiging van de straf amper een rol speelt bij de keuze van handeling. We weten al lang dat de doodstraf die steeds vaker in de Verenigde Staten gebruikt wordt, amper het verwachte ontradende effect heeft. We weten al lang dat de gevangenis de mensen er niet op voorbereid om opnieuw deel uit te gaan maken van de maatschappij. De strafrechtelijke boetedoening, de geconfessionaliseerde versie van de goddelijke straf, heeft weliswaar een grote symbolische functie, maar voor wie en waarom? Men zou zich eveneens moeten afvragen wat de betekenis is van het opsluiten, in België, van de vier veroordeelden in het licht van de manier waarop zij zelf het proces dat tegen hen werd ingesteld in België, hebben kunnen waarnemen. Wat ook hun daadwerkelijke verantwoordelijkheid mag zijn in de handelingen die tot hun veroordeling geleid hebben, weet men dat het “gevoel van ervaren onrecht” (‘sentiment d’injustice subie’), dat bij het merendeel van de mensen leeft die voor een rechtbank moeten verschijnen, nog kan verergeren in de gevangenis, als het verdict niet begrepen, noch aanvaard wordt. Wat moeten we dan zeggen over de daadwerkelijke mogelijkheden die ze zullen hebben om een of ander “reclasseringsplan” voor te stellen met het oog op een eventuele voorwaardelijke invrijheidstelling?

Bovendien maakte men op de dag dat de deuren van het Hof van Assisen in Brussel sloten, na het einde van het proces, bekend dat België recht had gesproken. De taak van het land zit erop, de slachtoffers en de getuigen zijn naar huis teruggekeerd. Enkel de advocaten van de burgerlijke partijen maken zich zorgen over de schadeloosstellingen, maar dat aspect heeft men niet met al de nodige aandacht kunnen voorbereiden, bij gebrek aan tijd, aangezien de berechting voorrang kreeg. De symbolische waarde van het proces is een belangrijk aspect, maar dat aspect werd al snel beschouwd als het enige aspect dat belangrijk genoeg was om in de mediabelangstelling te staan en bekend te zijn bij het publiek. Wie zal weten dat, juridisch gezien, de buitenlandse slachtoffers niet kunnen genieten van het schadeloosstellingsfonds van België, dat min of meer kleingeestige berekeningen zullen leiden tot een bedrag dat nooit nageleefd zal worden?

Het verhaal van het proces is ten einde. Maar een ander verhaal, waarvan dit eerste verhaal is doordrongen, dat het eerste verhaal zijn zwaarwichtig karakter en belang gegeven heeft, een belang dat door sommigen als universeel bestempeld werd, is nog lang niet aan zijn ontknoping toe. Het verhaal van de genocide die zich heeft afgespeeld in Rwanda, het verhaal van een land op de rand van de afgrond, dat gedragen wordt door vrouwen wiens mannen dood zijn, in de gevangenis zitten of op de vlucht zijn. De procureur-

generaal heeft in zijn rekvisitoor de juryleden omschreven als internationale rechters, die de internationale gemeenschap vertegenwoordigen. Hij heeft hen gezegd dat gerechtigheid moest geschieden voor de 800.000 slachtoffers die in massagraven liggen. Is dat verhaal ten einde?

Mij lijkt het dat nu, net integendeel, het verhaal pas moet beginnen of opnieuw moet beginnen. Als door het proces en wat het allemaal heeft losgemaakt, door de veroordeling van vier personen, echt officieel werd erkend dat men heeft geprobeerd om een hele sociale groep uit te roeien en men daar bijna in geslaagd is, als de betekenis en de legitimiteit van het proces echt gebaseerd zijn op een universele menselijke gemeenschap die het een universele bevoegdheid toekende om te oordelen, moet er nog veel gedaan worden om alle inwoners van een klein land op een afstand van 6.000 km van België de kans te geven om echt deel uit te maken van die universele gemeenschap. De universele bevoegdheid mag niet louter gezien worden als een recht, ja zelfs de plicht om te bestraffen, de universele bevoegdheid moet datgene blijven wat het strafrecht steeds had moeten blijven, een recht om “in laatste instantie” tussenbeide te komen, als alle andere mogelijkheden om het conflict op te lossen, uitgeput zijn. Het strafrecht kan moeilijk leiden tot sociale vrede, ook al kan het soms bepaalde vormen van sociale onrust tegenhouden, aangezien het strafrecht de partijen rug aan rug plaatst, en dus ook bijdraagt tot het scheiden van overwinnaars en overwonnenen. “Men moet”, schrijft Garapon in *Le gardien des promesses* (‘De bewaker van de beloften’), “tot het besluit komen dat dit democratisch project dat rechtvaardigheid ter harte neemt, onmogelijk is, als het niet aangevuld wordt met een politieke terugkoppeling, i.e. het opbouwen van een collectieve toekomst vanuit nieuwe categorieën en een nieuwe definitie van sociale rechtvaardigheid” (‘Il faut ... conclure à l’impossibilité de ce projet démocratique qui place la justice en son cœur s’il n’est complété par un retour du politique, c’est-à-dire par l’élaboration commune d’un destin collectif à partir de nouvelles catégories et d’une nouvelle définition de la justice sociale’) (1996, 273).

Françoise Digneffe
Ecole de criminologie
Université catholique de Louvain
digneffe@crim.ucl.ac.be

Referenties

- Abel, O., Justice et mal, in A. Garapon en D. Salas (o.l.v.), *La justice et le mal*, Parijs, Odile Jacob, 1997, 115-144.
- Bredin, J.-D., Le doute et l’intime conviction, *Droits*, 1996, 23, blz.21-30.
- Dulong, R., *Le témoin oculaire. Les conditions sociales de l’attestation personnelle*, Parijs EHESS, 1998.
- Garapon, A. *Le gardien des promesses*, Parijs, Odile Jacob, 1996.
- Gruel, L., *Pardons et châtements*, Parijs, Nathan, 1991.
- Ost, F., *Le temps du droit*, Parijs, Odile Jacob, 1999.
- Ricoeur, P., *La mémoire, l’histoire, l’oubli*, Parijs, Seuil, L’ordre philosophique, 2000.
- van de Kerchove, M., Pour une éthique de l’intervention en droit pénal, entre moralisme et instrumentalisme, in *Variations sur l’éthique. Hommage à Jacques Dabin*, Brussel, Publ. des Fac. Univ. Saint-Louis, blz.449-467.

Vier Rwandezes schuldig bevonden

De auteur, Stef Vandeginste, is wetenschappelijk medewerker aan het departement rechten van de Universitaire Instelling Antwerpen. Hij werkt aan een onderzoeksproject rond het internationaal recht op herstel voor slachtoffers van schendingen van de mensenrechten.

Bedenkingen bij een assisenproces

*De jury heeft recht gesproken.
Een historisch proces zit erop.*

Rest nog de toekenning van schade-loosstelling aan de slachtoffers die zichzelf burgerlijke partij hebben gesteld. En mogelijk kan die schadeloosstelling niet alleen in rechte, maar ook in feite plaatsvinden, via een beslag op de al dan niet omvangrijke tegoeden van de vier veroordeelden in België. Het zou dit proces nog iets meer historisch maken dan het al nu al is omwille van zijn strafrechtelijke aspecten en de erkenning en gerechtigheid die het op die manier aan de slachtoffers heeft geboden. Het internationaal Rwanda-tribunaal velde tot dusver geen enkele uitspraak met civielrechtelijke gevolgen voor de genocide-slachtoffers. Het Tribunaal heeft daarvoor overigens slechts beperkte bevoegdheden. Rwandese rechtbanken kenden wel reeds enorme bedragen aan schadevergoeding toe, hetzij ten laste van de Rwandese Staat, hetzij ten laste van de individuele veroordeelde. Bij gebrek aan daadwerkelijke uitbetaling blijven deze uitspraken, in hun civielrechtelijke component, voor de burgerlijke partijen voorlopig vooral belangrijk omwille van de erkenning van hun slachtofferschap.

In zijn boek *La justice belge face au génocide rwandais* (verschenen bij L'Harmattan, 2000) schrijft Vincent Ntezimana onder de titel "*Redorer le blason de la Belgique*": "*J'ai parfois l'impression que le contenu même du dossier ne compte pas beaucoup. Pourvu que l'on organise un procès, peu importe la teneur des charges! La Belgique aura ainsi réussi à éviter un reproche supplémentaire, celui du laxisme*" (p.190). Dat sympathisanten van de vier veroordeelden dit proces niet als een vorm van recht maar als een vorm van politiek zouden bestempelen, was voorspelbaar. Dat, in het hypothetische geval van een vrijspraak, sommige tegenstanders van de beklaagden - volkomen onterecht,

want dit was niet het proces van dé genocide - het woord "negationisme" in de mond zouden genomen hebben, is al even waarschijnlijk. Dit proces is zeker niet politiek omwille van zijn intrinsieke kenmerken, maar de context waarin het plaatsvindt is natuurlijk zeer bijzonder en gebonden aan politieke factoren. Ik verklaar mij nader.

De vier beklaagden zijn na een eerlijk proces schuldig bevonden : alle gebruikelijke rechten waarop een beklagde aanspraak kan maken, werden hen toegekend. De straffen waartoe ze werden veroordeeld zijn zelfs eerder mild te noemen, zeker in vergelijking met de jurisprudentie van het Rwanda-tribunaal en ook (des te meer voor wie de vaak onmenselijke detentieomstandigheden mee in overweging neemt) van de Rwandese rechtbanken. Wie het heeft over een politiek proces, kan dat dus eigenlijk niet doen omwille van het oneerlijk karakter ervan of op grond van de overdreven strafmaat.

Maar er is meer, en dat brengt ons dichter bij de maatschappelijke en politieke betekenis van dit soort van "*transitional justice*": recht spreken na een politieke transitie, na massale en grove schendingen van de mensenrechten, vaak ook nog na een gewapend conflict met winnaars en verliezers is iets aparts. Terwijl de omstandigheden (o.m. de mogelijkheden om afdoende bewijzen te vinden, het aantal schendingen en processen, de gebrekkige middelen, etc.) vaak moeilijker zijn dan in een "normale" situatie, worden de verwachtingen ten aanzien van dit soort processen vaak hoger gesteld. Het vervolgen en veroordelen van de schuldigen wordt geacht bij te dragen tot nationale verzoening. Zo staat het in de preambule van het Statuut van het Rwanda-tribunaal. Zo luiden ook vele commentaren op dit assisenproces. Het is eigenlijk in geen van beide gevallen een realistische verwachting. Ik onderscheid drie niveaus van verzoening die vaak dooreen worden gehaald.

Verzoening tussen daders en slachtoffers en hun onmiddellijke omgeving (neem, bv., tussen Gasana Ndobwa en Vincent Ntezimana) valt er niet van te verwachten. De theorie en de praktijk van de "*restorative justice*" lijkt immers zeer veraf van dit proces.

Tot verzoening tussen bevolkingsgroepen (van etnische of andere aard) lijkt dit proces evenmin te zullen bijdragen. De territoriale afbakening tussen de zitjes in de gerechtszaal bij dit assisenproces en de overwegend zeer uiteenlopende bedenkingen bij dit proces van Hutu- en van Tutsi-zijde waren in dit opzicht sprekend.

Dat dit proces zou bijdragen tot verzoening op nationaal politiek macro-niveau lijkt al helemaal ondenkbaar. De machtsbasis van het regime in Kigali is sinds juli 1994 niet breder, maar enger geworden, ook en niet in het minst ten nadele van de Tutsi rescapés. En ondertussen is er op het vlak van de schendingen van de mensenrechten sinds juli 1994, zowel in Rwanda zelf als ten gevolge van de Rwandese invasie en bezetting van Congo, te veel ongestraft kunnen gebeuren. Het hoofdstuk "Reconciliation" in het recente rapport van Human Rights Watch ("*Uprooting the rural poor in Rwanda*", mei 2001) betreffende het nationaal habitat-beleid en de creatie van *imidugudu*, is in dit verband wellicht veel betekenisvoller dan dit assisenproces.

Zijn geringe bijdrage tot verzoening maakt dit proces niet minder belangrijk. De gerechtigheid dit het biedt, is een enorme realisatie op zichzelf, naast de wereldwijde boodschap dat dit soort schendingen door niemand nog kan worden getolereerd. Universele rechtsmacht zou geen schijn van kans maken als er geen universele ethiek aan ten grondslag zou liggen.

Maar toch zit er nog een tweede, politiek addertje onder het gras. De veroordeelden in dit proces bevonden zich - niet militair, maar politiek - in het verliezende kamp van het gewapend conflict dat parallel met de genocide werd beslecht. Dezelfde vaststelling geldt tot dusver ook voor het Rwanda-tribunaal en voor het proces dat voor een militaire rechtbank in Lausanne plaatsvond tegen een voormalige Rwandese burgemeester. Het is een probleem waar ook het permanent Internationaal Strafgerechtshof allicht mee zal kampen, en dat in de allereerste plaats aan onderzoekstechnische factoren te wijten is. De rogatoire missies en getuigenverhoren door de Belgische gerechtelijke instanties in Rwanda waren immers ongetwijfeld veel minder enthousiast onthaald indien ze tegen een hooggeplaatste RPF-functionaris waren gericht. Op dit punt staat het Rwanda-tribunaal overigens voor een enorme uitdaging. Want tot dusver laat dit alles een wrang gevoel na. Niet dat het zou gaan om "*victor's justice*" (want die connotatie neigt teveel naar een per definitie oneerlijk proces, wat dus zeker niet het geval was), maar omwille van de - al dan niet noodgedwongen -

selectiviteit bij de toepassing van extra-territoriale rechtsmacht. Hoe paradoxaal het ook moge lijken op een moment dat de Belgische diplomatie begrijpelijkerwijze verveeld zit met onze terecht progressieve wetgeving terzake, de voldragen uitoefening van de universele jurisdictie (in de zin van een effectieve berechting van verdachten) zal België dus wellicht eerder toelaten om diplomatieke punten te scoren bij buitenlandse regimes dan omgekeerd. Dat geldt uiteraard niet voor alle gevallen waarin burgerlijke partijen de onderzoeksrechter aan het werk zetten of waarin die onderzoeksrechter een internationaal aanhoudingsmandaat uitvaardigt. En dus is men in de kringen van Buitenlandse Zaken ongetwijfeld op zoek naar middelen om aan dat laatste beperkingen op te leggen. De mogelijkheden van burgerlijke partijstelling beperken lijkt moeilijk. Het invoeren van operationele criteria, zoals de woonplaats of verblijfplaats van de verdachte of op zijn minst van de slachtoffers, bij de volgorde in de behandeling van de verschillende klachten, lijkt alvast aannemelijker. Het herzien van de wettelijke regeling inzake immuniteiten (Artikel 5 van de wet) is een gevaarlijke en zeker niet aangewezen piste. Immuniteit toekennen aan personen die zich schuldig maken aan genocide is strijdig met het internationaal recht, ook als ze "toevallig" staatshoofd of regeringsleider of minister van buitenlandse zaken zijn. Zelfs eens loutere opschorting van de rechtsmacht omwille van een dergelijke functie is nefast en zal deze personen er *de facto* enkel toe aanzetten om hun functie (en de daarbij horende immuniteit) zo lang mogelijk te behouden. De suggestie van Minister van Buitenlandse Zaken Louis Michel om het parlement desgevallend te laten tussenkomen lijkt op een uiterst verwarrende vermenging van parlementaire en diplomatieke immuniteit.

Het organiseren van dit proces was, los van alle internationaalrechtelijke en andere juridische beschouwingen, ook humanitair van aard. Alternatieven om tegelijk de noden van de slachtoffers en van de gemeenschap en ook die van de verdachten te dienen, waren er immers niet. De verdachten uitleveren aan Rwanda om daar berecht te worden was ondenkbaar, hen in vrijheid laten zonder proces was, gelet op de aanwijzingen van schuld, onduelbaar.

Stef Vandeginste,
14 juni 2001

Interview

Chris Van den Wyngaert: « Het Rwanda-voor de toepassing van de

Chris Van den Wyngaert is hoogleraar strafrecht en straf-procesrecht aan de Universiteit Antwerpen. Ze is ad hoc rechter in de zaak Abdulaye Yerodia Ndombasi aangespannen voor het Internationaal Gerechtshof in Den Haag. Onlangs werd ze benoemd tot stand-by rechter voor het Internationaal Yoegoslavië Tribunaal.

Chris Van den Wyngaert werd dertig jaar geleden, toen geen kat geïnteresseerd was in deze materie, gebeten door de microbe van de universele rechtsmacht. Het lag toen nog ver van ons bed. Maar vandaag worden gewone mensen met de universele rechtsmacht geconfronteerd. Denken we maar aan onze twaalf Belgische juryleden. Dit alles is in een stroomversnelling terechtgekomen.

9 juni 2001

Het historisch proces is ten einde. Uw eerste reactie?

Mijn reactie is positief. België voerde als derde staat - staat waar de feiten niet gepleegd werden en waar er geen link is met de daders en slachtoffers qua nationaliteit - een proces. Het kan dus, al was het soms ook moeilijk. Dat bewijs is nu geleverd. Maar we moeten rekening houden met het feit dat dit een vrij gemakkelijke zaak was. De universele rechtsmacht werd uitgeoefend onder ideale omstandigheden. De verdachten werden op Belgisch grondgebied aangetroffen. De staat waar de feiten gepleegd zijn verzette zich niet tegen het uitoefenen van die universele rechtsmacht. Integendeel, ze werkte zelfs mee. Daarnaast vinden er ook vervolgingen in Rwanda zelf plaats en er is een internationaal tribunaal. En dit tribunaal oordeelde dat ze de zaken niet zelf zou behandelen.

België krabbelt ondertussen al een beetje terug. Men verwijst graag naar het toekomstige Internationale Strafhof om de hete aardappelen uit het vuur te halen.

Dat is een gemakkelijheidsoplossing. Hierin vergalopperen vooral politici zich vaak. Zo verwijst men bijvoorbeeld de Pinochet-zaak graag naar het Permanente Internationale Strafhof (*verwacht in 2002 - nvda*). Maar zo eenvoudig ligt dat niet. De bevoegdheid van dat Hof is beperkt tot oorlogsmisdaden, misdaden tegen de mensheid en genocide gepleegd na de inwerking-treding van het statuut. Bovendien zal het in principe enkel kunnen optreden als de staat waar de feiten gepleegd zijn of de staat waar de dader vandaan komt de bevoegdheid van het Hof heeft erkend. Bovendien zal het vooral de « kopstukken » berechten en nooit de capaciteit hebben om grote aantallen verdachten te verwerken. De vraag naar taakverdeling tussen internationale strafhoven en nationale rechtbanken, in en buiten de staat waar de feiten gepleegd werden, blijft dan ook bestaan. Zo zou het Permanente Internationale Strafhof, evenmin als het bestaande Arusha-tribunaal, de 115000 verdachten van genocide die nu in Rwanda terechtstaan kunnen berechten. De nationale rechtbanken, ook die van derde staten, moeten blijven meewerken. België heeft op dit punt de meest « liberale » wetgeving ter

proces was een gemakkelijke testcase universele rechtsmacht. »

wereld omdat het de toepassing van universele rechtsmacht mogelijk maakt zonder bijkomende voorwaarden, bijvoorbeeld de aanwezigheid van de dader op het grondgebied. Bovendien heeft het een van de meest slachtoffervriendelijke rechtssystemen ter wereld, in die zin dat het rechtstreekse klachten van slachtoffers mogelijk maakt, ook al gaat het over misdrijven in het buitenland door en tegen buitenlanders gepleegd. Deze combinatie van slachtoffervriendelijkheid en universele rechtsmacht leidt ertoe dat België klachten van slachtoffers en slachtofferorganisaties naar zich toetrokt.

U was terughoudend over het feit dat een jury zou berechten?

Ik kan me niet uitspreken over hoe de jury concreet aan het werk ging tijdens het Rwanda-proces. Persoonlijk ben ik voorstander van de afschaffing van de jury in België. Het lijkt me in dergelijke zaken beter te werken met beroepsrechters en dan liefst nog met rechters die een zekere specialisatie hebben in het internationaal strafrecht.

Er volgden vier veroordelingen en de straffen gingen van 12 tot 20 jaar terwijl het Openbaar Ministerie levenslang gevorderd had. Is dit een normale uitspraak voor een assisen-zaak?

Het eerste punt van vergelijking is België waar men voor moord nog steeds levenslang kan geven. En in dit proces was er zelfs sprake van multiële moord. Maar om de strafmaat te evalueren moet je niet alleen kijken naar Belgische vonnissen maar ook vergelijken met de vonnissen uitgesproken door het Internationaal Rwanda Tribunaal. Georges Riuggi, de Belg die voor de haatzender RTLW werkte, kreeg 14 jaar. Jean Kambanda, eerste minister van de interimregering tijdens de genocide, kreeg levenslang. Dan was er ook het precedent voor de militaire rechtbank in Zwitserland waar Fulgence Niyoteze eerst levenslang kreeg wat later in beroep omgevormd werd tot 14 jaar. En dan mag men ook niet vergeten dat in Rwanda zelf doodstraffen uitgesproken worden voor soortgelijke zaken. Het is dus niet alleen heel moeilijk voor een jury om zich uit te spreken over feiten die zo ver van huis gebeurden, maar ook om de juiste strafmaat te bepalen.

*Shaheda Ishaque
Journaliste*

De wet van de "universele bevoegdheid" : een debat

1. Motivering

- 1.1. *Welke redenen rechtvaardigen de bevoegdheid van België om misdaden tegen de menselijkheid en misdaden van genocide te berechten die niet op haar grondgebied begaan werden, en rechtvaardigen het ondermijnen van het territorialiteitsprincipe dat wil dat elke staat bevoegd is om misdaden die op haar grondgebied begaan werden te berechten ?*
- 1.2. *Kan u het engagement van België verduidelijken door gedetailleerd de weg te schetsen die afgelegd werd tot aan de ratificatie van het Statuut van het Internationaal Strafhof, en door het ondersteunend karakter te schetsen dat dit Hof zal hebben en de implicaties die dat met zich mee zal brengen voor België ?*

Antwoorden van de Heer Pierre D'ARGENT, Hoogleraar internationaal recht, Rechtsfaculteiten, UCL

Eerlijk gezegd weet ik het niet. In ieder geval ken ik de fundamentele reden niet waarom men in België personen wil vervolgen die van dergelijke misdaden beschuldigd worden en die zich niet op het Belgische grondgebied bevinden. Wanneer het gaat om personen die zich op het Belgisch grondgebied bevinden, vloeit de reden wellicht voort uit het in praktijk brengen van het aanhoudend engagement, vervat in de Conventies van Genève van 1949, om personen "op te sporen" en te bestraffen die verdacht worden van het plegen van oorlogsmisdaden. De bestraffingsplicht is in dat geval niettemin van ondergeschikt belang, in die zin dan dat het recht om te oordelen in eerste instantie aan de Staat *loci delicti* toekomt. Enkel wanneer deze Staat geen aanvraag tot uitlevering indient, wordt de Staat waar de beklagden gevonden werden, ertoe gebracht om hen te berechten. Wanneer het gaat om de misdaad van genocide, is in de Conventie van 1948 voorzien dat de Staat *loci delicti*, zonder meer, voorrang heeft waarbij de andere Staten de uitlevering moeten toestaan, hetgeen ze niet kunnen beschouwen als een politieke belediging waar ze onderuit kunnen komen. Wanneer het gaat om misdaden tegen de menselijkheid, lijkt in deze materie enkel de Conventie van 1948 tegen foltering te bestaan. Artikel 5 van de Conventie heeft het over de plicht van de Staat op wiens grondgebied de beklagde gevonden wordt, om deze à charge te vervolgen. Ook die plicht is echter van ondergeschikt belang, in die zin dan dat ze afhankelijk is van het ontbreken van vervolging door de Staat *loci delicti* of door de Staat van de actieve nationaliteit, of door de Staat van de passieve nationaliteit.

Men kan niet stellen dat de plicht om zo'n ruime universele bevoegdheid – die afziet van de aanwezigheid van de beklagde op het grondgebied – op zich te nemen, een plicht zou zijn die voortvloeit uit

Vervolg blz. 37

Antwoorden van de Heer A. ANDRIES, Eerste Ere Advocaat-Generaal bij het Krijgshof, Ondervoorzitter van de Interministeriële commissie voor humanitair recht

1.1. De beslissende reden daarvoor is dat de misdaden tegen de menselijkheid (juridische categorie waarvan de genocide een bijzondere vorm is) aantijgingen zijn die voortvloeien uit de gebiedende normen van het internationaal recht. Hun bestraffing wordt geregeld door specifieke regels, die eigen zijn aan de universele openbare orde die de Staten wordt opgelegd buiten elke verdragsband om. Zonder dit principe van een universele openbare orde "is er geen hoop op vooruitgang voor de internationale gemeenschap" (Ch. de Visscher, *Les effectivités du droit international public*, Parijs, Pedone 1967, 117). Y. voor meer details, zie het antwoord op vraag 3.1.

1.2. Het principe van de universele bevoegdheid, dat voor de eerste keer expliciet werd afgekondigd en opgelegd aan de Verdragspartijen door de Conventies van Genève van 1949 aangaande het internationaal humanitair recht van gewapende conflicten, vormde een alternatief voor de problemen die de politieke wereld indertijd had met de

Vervolg blz. 37

de ratificatie van het Statuut van het Internationaal Strafhof. Dat Hof is in feite complementair met en niet ondergeschikt aan de nationale strafrechtbanken. Een dergelijke ruime bevoegdheid ontdekt het “complement” waarvoor het Internationaal Strafhof moet zorgen, van zijn inhoud. Het Statuut gebruikt overigens het begrip van “Staat die bevoegd is in de materie” (État ayant compétence en l'espèce): het begrip, dat verder niet gedefinieerd wordt, zou geen enkele betekenis hebben, indien een staat steeds bevoegd zou kunnen zijn. De praktijk van de Staten die het Statuut geratificeerd hebben, bevestigt dit, aangezien de Staten zich niet verplicht voelen om een dergelijke ruime wet als de Belgische wet aan te nemen. Kijk bijvoorbeeld maar naar de Canadese wet.

Omdat er geen enkele juridische reden is die een dergelijke ruime wet rechtvaardigt, moet het noodzakelijkerwijs een politieke reden zijn die aan de basis van een dergelijke keuze ligt. We hebben er moeite mee om die reden te achterhalen bij het lezen van de parlementaire handelingen van de wet van 1999, die bijzonder bedroeven door hun bondigheid. We treffen er een geheel van cirkelredeneringen aan die kort voorgesteld worden en niet gerechtvaardigd worden. België wil blijkbaar “het voorbeeld geven” in deze materie. Men stelt zich verder geen vragen bij wat dat nu net wil zeggen, noch bij de legitimiteit van de bewering dat men de openbare dienst van justitie ten dienste van de hele wereld wil stellen. Wellicht moeten we daarbij overwegen dat, in het licht van hetgeen senator Roger Lallemand in “Journal des Tribunaux” schreef, de vertegenwoordigers van de democratische staten van mening zijn dat ze het (Belgische) volk niet vertegenwoordigen, maar de mensheid. Dat zou verklaren waarom ze zouden kunnen beslissen om aan de rechters van de democratische staten het recht om recht te spreken in naam van de mensheid te geven. Dat is natuurlijk enorm pretentief en het zou ons verbazen moest dit hier en daar geen wenkbrauw doen fronsen. Kan men echt geloven dat de hele mensheid blij is om zich in zijn geheel vertegenwoordigd te zien door onze vertegenwoordigers, zij die zo vaak in diskrediet gebracht worden? Zouden wij kunnen aanvaarden dat we op die manier door andere democratische parlementen zoals, bijvoorbeeld, de Amerikaanse Senaat, vertegenwoordigd zouden worden? Daar stoten we op gevaarlijke abstracties die geuit worden in een vreemde zorg om zelfverheerlijking. Daarin vinden we ook een gevaarlijke beperking terug van de menselijkheid tot hetgeen strookt met een schema van sociale organisatie. Bij die ongelooflijke bewering komt dan op een latente manier nog eens de zorg om “af te rekenen met” in naam van de slachtoffers. De zorg om de bescherming van en de hulp aan slachtoffers is gerechtvaardigd. Die zorg schrijft echter in geen geval het geven van strafrechtelijke bevoegdheden voor, de vervolging van schendingen die aan het Openbaar Ministerie zou toekomen en niet aan de slachtoffers. In die zin dan dat deze niet onvoorwaardelijk zouden kunnen eisen dat ze “recht” hebben op een rechter in het buitenland. Bovendien, en dit is wellicht ernstiger, door het opnemen van een dergelijke universele strafrechtelijke bevoegdheid lopen de slachtoffers het risico bedrogen uit te komen. Het is schandelijk om in dat opzicht valse hoop te wekken. Het zou veel nuttiger zijn om op andere manieren een zekere mate van bezorgdheid om de vluchtelingen te tonen (verlichting van de asielprocedure, oprichting van steunfondsen, verhoging van het budget voor ontwikkelingssamenwerking ...), dan veeleer zijn heil te zoeken in het heel beperkende model van het strafrechtelijk proces dat zich beperkt tot het berechten van symbolen en niet van mensen.

oprichting van een Internationaal Strafhof. Maar naast die toevalligheden was het gebaseerd op een adequate sociologische analyse van de redenen voor die houding van de politieke wereld; er zou geen enkele internationale rechtbank opgericht kunnen worden, zolang een voldoende groot aantal Staten hun vastberadenheid nog niet in praktijk hadden laten blijken om af te zien van totalitaire methodes om hun doelstellingen op te leggen door zelf de strafrechtelijke vervolging te organiseren van dergelijke misdadige methodes.

Het was helemaal niet de bedoeling, zoals sommigen tegenwoordig beweren, dat één Staat via die weg zich als “wereldpolitieagent” zou kunnen opwerpen, maar de idee erachter was dat alle Verdragspartijen noodzakelijkerwijs zouden moeten samenwerken om oorlogsmisdadigers, die hun nationale Staat nog zou beschermen, uit de internationale gemeenschap te weren.

Het statuut van de Internationale Strafrechtelijke “ad hoc” Tribunalen die door de Veiligheidsraad van de VN opgericht werden buiten het conventioneel internationaal recht om, schond in feite dat recht door de Verdragspartijen bij de Conventies van Genève te verbieden om hun nationale vervolgingsplicht na te komen, wanneer een Internationaal Strafrechtelijk Tribunaal zou beslissen om op te treden.

In dat opzicht beantwoordt het subsidiariteitsprincipe van de bevoegdheid van het Internationaal Strafhof (waarvan het statuut het onderwerp vormt van de Conventie van Rome van 17 juli 1998) ongetwijfeld beter aan het conventioneel internationaal recht. Het van kracht worden van dat statuut zou een perspectiefverandering teweeg moeten brengen bij de Staten omtrent de opportuniteit van het geven van universele bevoegdheid aan hun rechtbanken aangaande schendingen van het internationaal humanitair recht: degenen die zich eerder terughoudend opstelden uit vrees de soevereiniteit over hun politiek-militaire beslissingen aan banden te leggen, aangezien ze de controle over hun nationale instellingen niet willen verliezen ten voordele van een internationale rechtbank in strafzaken waarin hun “hogere nationale belangen” de inzet

2. De wet van 10 februari 1993 betreffende de bestraffing van ernstige schendingen van het internationaal humanitair recht

2.1. Bent u van mening dat de oorspronkelijke wet van 1993 een voldoende bevestiging vormde van het internationaal engagement van België?

De wet van 1993 ging veel verder dan hetgeen de Conventies van Genève van 1949 eisen, omdat de wet het bestraffen van oorlogsmisdaden toelaat die begaan werden tijdens niet-internationale gewapende conflicten, hetgeen geen enkele internationale tekst eist.

Het antwoord is positief in het licht van de expliciete conventionele verplichtingen (Conventies van Genève van 1949 en het 1ste bijkomend Protocol van 1977). Dat is trouwens hetgeen een groep wetenschappers de gelegenheid bood om het voortouw te nemen en het wetsvoorstel dat nodig was, op te stellen, gezien het feit dat het er hen enkel om te doen was het politiek engagement dat de ratificatie van die verdragen met zich meebracht, in daden om te zetten. Het antwoord is negatief in het licht van de noodzakelijk uitbouw van een internationaal recht dat van een internationale gemeenschap in anarchie een beschaafde maatschappij zou maken, die onderworpen is aan een juridisch gecontroleerde rechtsorde.

Wat is uw mening over de uitbreiding, door de wet van 10 februari 1999, van het toepassingsveld van de wet van 16 juni 1993 tot de bestraffing van de misdaad van genocide en tot de misdaden tegen de menselijkheid?

Het is niet de uitbreiding van de beoogde misdrijven die voor problemen zorgt, maar het ontbreken van de eis dat de beklaagden zich op het grondgebied bevinden en het feit dat de wet van 1999 elke vorm van immuniteit wil opheffen die het internationaal recht echter wel bevestigt.

De huidige tendens van de doctrine van het internationaal recht gaat grotendeels in de richting van het dulden van de toekenning van een universele bevoegdheid aan nationale rechtbanken, voor zover die bevoegdheid in overeenstemming is met het geheel van regels van het *jus cogens*. (Zie vraag 6.2)

Het begrip van schending tegen het internationaal recht verwijst net naar die universele openbare orde, waaraan de binnenlandse openbare orde ondergeschikt is en die bijzondere regels aangaande hun vervolging rechtvaardigt (v. A. Andries e.a. *Commentaire de la loi du 16 juin 1993*, R.O.P., november 1994, par. 33, blz. 1137). Het principe dat wil dat die universele openbare orde alle Staten wordt opgelegd buiten elke conventionele band om, werd expliciet behandeld in artikel 53 van de Conventie van Wenen van 1969 over het verdragsrecht. De aanklacht van ernstige schendingen tegen het internationaal humanitair recht en van de mensenrechten vormt het paradigma van de gebiedende normen van het internationaal humanitair recht (H. O. Bosly en J. Burnéo Labrin, Nota over de ordonnantie van 6 november 1998 van onderzoeksrechter Vandermeersch, R.O.P. 1999, blz. 294, par. 7). Die nota haalt de beslissingen van het Internationaal Gerechtshof in den Haag en van het Internationaal Straftribunaal voor ex-Joegoslavië aan, die het universeel karakter van de veroordeling van misdaden tegen de menselijkheid aantonen, evenals de beslissingen van rechtbanken van andere landen dan België, die het principe van hun universele bevoegdheid toepassen in gevallen van zware schendingen van de fundamentele rechten van de mens. Uit het werk op het congres van Athene van de *Société internationale de droit militaire et de droit de la guerre* ('Internationale vereniging voor militair en oorlogsrecht') (1997) resulteert dat Duitsland, Spanje, Finland, Zweden en Zwitserland expliciet in hun wetgeving de universele bevoegdheid van hun rechtbanken inzake genocide hebben geïntroduceerd (Verslag van de handelingen, volume 1, blz. 331).

Verder is het zo dat bepaalde zware schendingen tegen het internationaal humanitair recht, die volgens de conventies aanleiding geven tot de universele bevoegdheid van nationale rechtbanken, tegelijkertijd misdaden tegen de menselijkheid kunnen zijn.

In België werd de band tussen het begrip internationale misdrijven en universele bevoegdheid erkend naar aanleiding van de ratificatie van de Conventie van 1948 omtrent de genocide (Parl. Doc. Senaat, zitting 1950-51, nr. 286), en in het arrest van het hof van Cassatie van 19 december 1986 heeft men toegegeven dat er, in het bijzondere geval van piraterij, een principe van universele bevoegdheid van de Belgische rechtbanken inzake internationale misdrijven bestaat, zelfs indien een positiefrechtelijke tekst ontbreekt.

2.2. *Hoe zal de bevoegdheid van de Belgische rechtbanken zich verhouden tot die van het toekomstig Internationaal Strafhof? Hoe houdt die bevoegdheid zich tot op de dag van vandaag tot die van de ad hoc tribunalen?*

De samenwerking met de *ad hoc* tribunalen wordt geregeld door de wet van 22 maart 1996, die het principe van de voorrang van die tribunalen herneemt.

Zoals hierboven vermeld staat, werd de complementariteit van het Internationaal Strafhof met de nationale rechtbanken door de Belgische wetgever verkeerd begrepen, hoewel het nochtans duidelijk uitgedrukt staat in het Statuut als zijnde een subsidiariteit. De wet ontdoet het Internationaal Strafhof van zijn betekenis en nut, omdat het Hof geacht wordt niets te doen wat de Belgische nationale rechtbanken al zouden kunnen doen.

Volgens het subsidiariteitsprincipe van de bevoegdheid van het Internationaal Strafhof en het voorrangsprincipe van de jurisdictie van de Internationale "ad hoc" Tribunalen. Een oplossing voor het probleem van de interferentie tussen de bevoegdheid van de Belgische strafrechtbanken en het voeren van een Belgisch buitenlands beleid, wanneer het gaat om bestuurders in functie, zonder de wet van 10 februari 1999 aan te passen, zou er in dergelijke gevallen in kunnen bestaan af te zien van de voorrang van de bevoegdheid van Belgische rechtbanken ten voordele van het Internationaal Strafhof.

2.3. *De wet van 1999 maakt de uitoefening van de universele bevoegdheid niet afhankelijk van een aantal voorwaarden. Bepaalde auteurs hebben dit punt bekritiseerd, wat is uw mening?*

Wat denkt u met name van het feit dat de wet de uitoefening van de universele bevoegdheid door de Belgische rechtbanken niet afhankelijk maakt van de aanwezigheid van de dader op Belgisch grondgebied?

cf. *supra*. Dat is natuurlijk absurd. Daar zou in de *common law* landen zelfs niet aan getwijfeld worden, waar het gezond verstand soms gemakkelijker de bovenhand haalt! In die landen is er geen proces in afwezigheid van de beklaagde, en geen bevoegdheidstitel buiten de territoriale rechtstitel, of de rechtstitel van actieve of passieve nationaliteit. Het is wel zo dat, ook bij ons, de rechtstitel van passieve nationaliteit afhankelijk is van de aanwezigheid van de beklaagde op het grondgebied, en dat die rechtstitel niet "cumuleerbaar" is met de rechtstitel van "universele" bevoegdheid: het is het één of het ander.

De aanwezigheid van de beklaagde op het grondgebied wordt gerechtvaardigd door overwegingen ingegeven door het gezonde verstand: de nationale openbare orde, het enige wat bij de bestraffing door nationale openbare instanties van

Men mag toepassingsmoeilijkheden niet verwarren met de zwakke basis van de regel. Dat die moeilijkheden aanzienlijk zijn, valt niet te betwisten en wordt ook niet betwist; overbelasting van de Belgische rechtbanken te wijten aan het feit dat de andere landen hun internationale verplichtingen maar zelden nakomen, het indienen van klachten met burgerlijke partijstelling door slachtoffers die maar weinig besef hebben van de problemen die dat op het vlak van de bewijslast met zich meebrengt, de moeilijkheden omtrent het aanbrengen van dat bewijs bij een procedure voor het Hof van Assisen, zeker voor zaken waarin de beklaagde zich niet op Belgisch grondgebied bevindt, gebrek aan materiële middelen van de Belgische rechtbanken tegenover de omvang van de taak.

schendingen in het geding is (tenzij men zijn toevlucht neemt tot de "humanitaire" abstracties die hierboven al aangehaald werden), wordt enkel verstoord en maakt een beroep op bestraffing enkel nodig, indien men wil vermijden dat een misdadiger van die aard een toevluchtsoord vindt. Als men de beklaagde dan vervolgt, terwijl hij zich daar niet bevindt, creëert men bevoegdheidsgeschillen op het vlak van het strafrecht, door het ontbreken van regels van litispententia of samenhang in deze materies. Het betekent eveneens dat je het risico loopt het hele systeem van uitleveringsconventies te "ontmantelen", conventies die enkel onderling overeengekomen werden in functie van een gemeenschappelijk idee dat gedeeld wordt door de verdragspartijen omtrent hun bevoegdheidstitels. Dit wederzijds vertrouwen wordt natuurlijk geschokt door dergelijke buitensporige bevoegdheidstitels. Een dergelijke ruime bevoegdheid zou andere Staten, die een concretere rechtstitel hebben om te berechten, de macht om dit ook echt te doen kunnen ontnemen; het verband met de regel "*non bis in idem*" zou in dat opzicht grondig onderzocht moeten worden. Verder is het zo dat als je een rechter, in dergelijke ernstige zaken, "zichzelf bloot laat geven", i.e. vervolgingen in laat stellen zonder dat dit, zoals normaal gezien, tot iets leidt, aangezien de beklaagde afwezig is, bewijs je hem een slechte dienst: zijn geloofwaardigheid stoelt enkel op het feit dat zijn woorden, zijn uitspraken, door de openbare macht vertaald worden in een concrete realiteit (gevangenisstraf ...). Als hij ertoe komt om veroordelingen of onderzoeksdaaden uit te spreken die onuitvoerbaar zijn, omdat ze personen betreffen die afwezig zijn en die in het buitenland beschermd worden, loopt hij het grote risico om een louter symbolische rol toebedeeld te krijgen, die de zijne niet is. Justitie heeft veel meer te verliezen dan te winnen bij dit soort handelingen en spectaculaire daden. Aangezien de macht oneerlijk verdeeld is over de wereld, bestaat het risico dat de machtigsten het heel gemakkelijk zullen vinden om het gerecht te misbruiken voor hun eigen doeleinden.

2.4 De wet van 1999 houdt een bepaling in die voorziet dat « de immuniteit verbonden aan de officiële hoedanigheid van een persoon de toepassing van deze wet niet verhindert ». Is die bepaling in overeenstemming met het internationaal recht? Is die bepaling politiek leefbaar?

De bepaling is noch in overeenstemming met het internationaal recht noch politiek leefbaar. De wet haalt twee zaken door elkaar: de immuniteit als strafrechtelijke reden van verschoning en de immuniteit als hindernis voor het uitoefenen van een staatsbevoegdheid. Artikel 27 van het Statuut van het Internationaal Strafhof die de wet beweert "om te zetten" maakt dit onderscheid wel, maar de voorbereidende werken weerspiegelen dat zelfs niet. §1 van art. 27 heeft betrekking op

Het toepassen van het geheel van regels van de strafrechtelijke procedure moet wel leiden tot een zekere vorm van zelfregulering van het systeem, in het bijzonder wanneer, door de opeenstapeling van die problemen, het Openbaar Ministerie niet meer in staat zal zijn om voor de nodige bewijzen te zorgen. Het is de zaak van de politieke wereld om het budget te bepalen dat de Belgische Staat wil besteden aan die taken.

De Belgische politieke verantwoordelijken hebben zich tot nu toe vastberaden en sereen verzet tegen de voorvechters van de *real politik* die hen van arrogantie willen beschuldigen, terwijl ze enkel politiek en ethiek willen verzoenen. Wat men zou kunnen betreuren, is dat ze zich niet vastberaden genoeg tonen in hun streven om de landen op hun verantwoordelijkheid te wijzen, die door hun weigering om hun eigen internationale verplichtingen na te komen, het deel van het werk voor ons land nog vergroten.

Sommigen beweren dat de "natuurlijke" rechter voor een misdrijf de rechter is van het land waar dat misdrijf gepleegd werd, maar men mag niet vergeten dat wat de internationale misdrijven betreft, er quasi geen enkel voorbeeld te vinden is waar die rechter gehandeld heeft, want als hypothese kunnen we stellen dat die misdrijven gepleegd werden onder regimes die zich totaal niet bekommeren om de fundamentele rechten van de mens. Onder een dergelijk regime werd er in het voormalige Joegoslavië (dat nochtans een erg moderne wetgeving had op het vlak van de bestraffing van oorlogsmisdaden) in geen enkele zaak een vervolging ingesteld door het openbaar Ministerie, toen de methodes van etnische zuivering toegepast werden, hetgeen geleid heeft tot de oprichting van het Internationaal Straftribunaal voor ex-Joegoslavië.

2.3. (Bijvraag) De memorie van toelichting bij de wet van 16 juni 1993 toont duidelijk aan dat de wetgever met kennis van zaken die bijzondere voorwaarde heeft willen uitsluiten (Parl. Doc. Senaat 1317-1, zitting 1990-91, p.16).

Het is duidelijk dat, eens te meer, het aanbrenge van het bewijs door het Openbaar Ministerie – een *conditio sine qua non* voor vervolging – in deze gevallen wel eens heel moeilijk zou kunnen blijken te zijn.

Als men beseft dat het de garantie van een strafrechtelijke straffeloosheid is die het voortduren van dergelijke misdaden mogelijk maakt, wordt de noodzaak van een coherent systeem overduidelijk. Als het doel is om de politieke beleidsmakers te beletten om nog langer misdaden tegen de menselijkheid te begaan in

de reden van verschoning: het is de onbetwistbare erkenning van Nuremberg - de strafrechtelijke verantwoordelijkheid van degenen die officiële functies hebben bekleed wordt er hierdoor niet minder op. §2 van art. 27 heeft betrekking op de bevoegdheid van het Internationaal Strafhof en is eigen aan dat Hof: per verdrag wijken de verdragspartijen onderling af van de immuniteit ten voordele van een internationale strafrechtelijke rechtbank. Voor een dergelijke rechtbank heeft de kwestie van de immuniteit natuurlijk geen enkele betekenis, omdat ze net de bedoeling heeft om de inmenging van nationale overheden in de werking van buitenlandse Staten te vermijden. Artikel 98 van het Statuut bevestigt dat we niet kunnen stellen dat er "door de aard van" en ten gevolge van de ernst van de misdaden die begaan werden, geen enkele vorm van immuniteit zou bestaan. Er is geen enkele praktijk die bevestigt dat de immuniteit van staatshoofden en regeringsleiders, eerste ministers en ministers van buitenlandse zaken in functie niet zou bestaan van zodra ze beschuldigd worden van dergelijke misdaden - zelfs in tegendeel: cf. Pinochet arrest House of Lords, en Fr. Cass. 13 maart 2001, *Kadhafi*). Men kan het opheffen van de immuniteit evenmin rechtvaardigen door het complementair karakter van het Internationaal Strafhof: Het is de omgekeerde redenering die we moeten volgen - het is door het feit dat de Staten die personen in functie niet kunnen berechten, dat het bestaan van het Internationaal Strafhof gerechtvaardigd wordt. Tenslotte kan men niet stellen dat de wet op dit punt verzoenbaar is met het internationaal recht door te stellen dat de wet geen afbreuk doet aan een officiële uitnodiging van de Belgische regering gericht aan een buitenlands hoogwaardigheidsbekleder: De uitvoerende macht is vanzelfsprekend niet bij machte om via een uitnodiging de immuniteit te herstellen die de wetgever heeft willen opheffen. Als men bovendien gelooft dat de immuniteiten van buitenlandse hoogwaardigheidsbekleders "uitgedeeld" worden door de uitnodigende Staat, wil dat zeggen dat men slecht begrepen heeft wat die immuniteiten zijn: die immuniteiten volgen *ipso facto* uit het bestaan van de uitgeoefende functie (zie bv. Fr. Cass., 13 maart 2001, *Kadhafi*, aangaande een niet uitgenodigd Staatshoofd in functie).

3. De procedure voor het Hof van Assisen

3.1. Lijkt u de procedure voor het Hof van Assisen aangepast aan het in praktijk brengen van het principe van de universele bevoegdheid?

Wat met de moeilijkheid van het berechten van misdaden die begaan werden in een context die cultureel en geografisch gezien zo ver weg ligt? Denkt u dat een andere procedure gepaster zou zijn (indien ja, welke)?

Een proces voor het Hof van Assisen wil een beklagde laten berechten door zijn gelijken. Zou men zich hebben kunnen indenken dat Meneer Riga berecht zou worden in Gent of in Antwerpen, zelfs met simultane vertaling? Het is natuurlijk absurd om aan *laymen* misdaden voor te leggen zonder verband met het geweten, terwijl de procedure voor het Hof van Assisen ook in normale tijden bekritiseerd wordt. Men kan niettemin

naam van de '*raison d'Etat*', is het niet meer dan logisch dat de statuten van alle bestaande internationale rechtbanken elke vorm van immuniteit hebben uitgesloten die verbonden is aan de functies van de dader.

We hebben, naar aanleiding van de zaak Marchal, leden van de generale staf van de Belgische krijgsmacht openlijk een strafrechtelijke immuniteit zien eisen voor de operationele beslissingen van de legertop. De minste bres die men zou slaan in het principe van het ontbreken van immuniteit, voor welke functie ook, zou de deur wagenwijd openzetten voor de eisen van alle andere categorieën van personen die zich in een situatie bevinden waarin ze misdaden tegen het internationaal recht, zogenaamd in het belang van de staat, zouden kunnen begaan.

Hoewel elk negatief injunctierecht van de politieke macht ten opzichte van de rechterlijke macht (hetgeen het einde zou betekenen van de onafhankelijkheid van deze laatste) onmogelijk gemaakt werd, bestaan er mogelijkheden om bepaalde beleidslijnen uit te stippelen voor een redelijke toepassing van de universele bevoegdheid, omtrent de haalbaarheid van de vervolgingen in het kader van het waarderingsrecht van het Openbaar Ministerie (zie met name het antwoord op vraag 3.2.).

Toen het er op het einde van de Tweede Wereldoorlog om ging de bestraffing te verzekeren van ontelbare oorlogsmisdaden die begaan werden door de bezetter, heeft de lengte en zwaarte van de volledig mondelinge procedure van het Hof van Assisen de Belgische wetgever ertoe gebracht om militaire rechtbanken hiervoor bevoegd te maken.

De interministeriële commissie voor humanitair recht, die de huidige regering, niet geheel zonder reden, beslist heeft om op te heffen heeft zich bezig gehouden met de terughoudendheid waarvan sommige magistraten blijf gaven ten opzichte van een proces voor het Hof van Assisen aangaande de bloedbaden die onder de burgerbevolking in Rwanda in 1994 werden aangericht. Men kan niet ontkennen dat de

denken dat het eenvoudiger is om, in dossiers waarin het rechtstreekse strafrechtelijk bewijs ontbreekt, niet-beroepsrechters te overtuigen.

Wat het culturele verschil betreft, denk ik dat het bezwaar natuurlijk overduidelijk is. Maar twee dingen moeten daarbij onderscheiden worden: de moeilijkheid van de berechting in het algemeen en de betekenis van justitie voor een vastberaden maatschappij. Wat de moeilijkheid van de berechting betreft, ben ik van mening dat de hindernissen minder te maken hebben met louter het cultuurverschil, maar veeleer met de moeilijkheid om het onderzoek te voeren en bewijzen à charge en décharge te verzamelen. Taalkundige hindernissen, problemen op het vlak van internationale samenwerking Over de betekenis van wat berechten wil zeggen voor een vastberaden maatschappij, denk ik dat zich daar de echte vraag situeert, die veel verder gaat dan de al te gemakkelijke abstractie van het zich beroepen op het begrip van het "berechten in naam van de mensheid". Zou men kunnen geloven dat het enige zin zou hebben om Maurice Papon in België te berechten, zelfs als bepaalde slachtoffers beweerd zouden hebben zich daarin te kunnen vinden? Zou men kunnen geloven dat het berechten van generaal Aussaresses elders dan in Frankrijk of in Algerije zin zou hebben?

afstand tot de plaats waar de feiten gepleegd werden de belasting in termen van materiële middelen die de procedure voor het Hof van Assisen betekent, aanzienlijk vergroot. De groep van deskundigen die de wet van 1993 opstelde (die alleen van toepassing was) heeft vervolgens gepleit voor de oprichting van een Belgisch Hof van internationale misdrijven, parallel aan het federaal parket, dat qua organisatie nauwer zou aanleunen bij de internationale rechtbanken die bevoegd zijn in deze materie.

De werking van dit Hof zou soepel genoeg moeten zijn door het feit dat het Hof zou bestaan, in de kamers van eerste instantie en beroep, al naargelang de behoeften van de rol, uit magistraten van gewone rechtbanken die voor een bepaalde periode aangeduid worden, en dat het Hof georganiseerd zou worden aan de hand van procedureregels die het gebruik van moderne communicatiemiddelen mogelijk zou maken, zodat niet alle getuigen en deskundigen in hoogst eigen persoon moeten verschijnen.

(Bijvraag) Het lijkt allemaal alsof het proces van de Vier van Butare het grote publiek en de grote media duidelijk heeft gemaakt hoe moeilijk oordelen wel niet is. Denkt men dat bij de berechting van mensenhandelaars uit het maffiamilieu of van leden van fanatieke sektes het begrijpen van de mentaliteit van die personen niet voor problemen zorgt? En zelfs in een aanverwante culturele en geografische context, gelooft men dat generatieverschillen en de voortdurende vermenging der volkeren daar niet voor vergelijkbare problemen zorgt? Bij ons komen ook nog gevallen van rassenhaat voor. De problemen waarmee de internationale rechtbanken zich geconfronteerd zien, zijn in dat opzicht juist dezelfde.

De realiteit is dat het ons voor de eerste keer in de geschiedenis toekomt om concreet gestalte te geven aan de idee van een universele menselijkheid. Het zou een grove beoordelingsfout zijn om te denken dat het concept van de fundamentele rechten van de mens louter een feit is van de Westerse beschaving. Het heeft geen nut om te gaan zoeken naar de oorsprong van dit concept in welke oude beschaving ook.

De rechten van de mens zijn de basis geworden voor de vrede in Europa dankzij de lessen die we uit het verleden geleerd hebben, maar op planetaire schaal wordt juist dezelfde vraag gesteld: welke rechten willen we van elkaar erkennen, opdat het mogelijk zou zijn om in vrede te leven op deze aarde en opdat we de gedragingen, die nadien de politieke en religieuze verantwoordelijken ertoe verplichten om in het openbaar om vergiffenis te vragen, niet meer tot in het oneindige zouden herhalen?

We weten nu dat neofobie een terugkerend gegeven is van de fundamentele antropologie, maar ook dat het mogelijk is om die neofobie aan banden te leggen door ons bewust te zijn van het bestaan ervan. Hetgeen zoveel mensen opsluit in hun eigen bekende wereld, is ook hetgeen hen elke gemeenschap met mensen die van elders komen, doet verwerpen. Het "realisme" is een rem op de ontwikkeling van menselijke relaties. Het maakt dat de druk der omstandigheden voortdurend de overhand heeft op de kracht van de ziel.

Indien dat steeds zo geweest was, zouden we nu nog in het tijdperk van de holbewoners leven.

4. Het proces van de Vier van Butare

4.1. Waarom werden de "Vier van Butare" niet beschuldigd van de misdaad van genocide?

Wellicht omdat het bewijs van bestanddelen van die schending niet aangebracht werd. Wellicht eveneens om te vermijden dat er een beroep in cassatie zou volgen, gebaseerd op de schending van het principe van de niet-retroactiviteit van de strafwet. De wet van 1999 bepaald namelijk dat "alle bepalingen van het eerste boek van het Strafwetboek" van toepassing zijn op de schendingen die de wet beoogt, met uitzondering van artikel 70 (volgorde van instantie) en zonder te doelen op artikel 2, al. 1 (non-retroactiviteit). In rechte kan de wet (voor wat genocide en misdaden tegen de menselijkheid betreft) enkel toegepast worden op feiten die dateren van na haar afkondiging.

Omdat op het ogenblik van de feiten de bestraffing van de genocide nog niet in ons binnenlands strafrecht geïntroduceerd was. "Nullum crimen sine lege" is een fundamenteel principe van dit recht. Maar het proces van de Vier van Butare heeft aangetoond dat bestanddelen van genocide overeen kunnen stemmen met schendingen van het humanitair recht van gewapende conflicten (wet van 16 juni 1993).

4.2. Waarom werden de verdachten niet aan Rwanda uitgeleverd?

Wellicht omdat ze daar de doodstraf, die er nog steeds van kracht is, zouden riskeren.

Omdat Rwanda de doodstraf in zijn wetgevend arsenaal heeft gehandhaafd.

4.3. Bent u van mening dat alles in het werk werd gesteld om de jury in staat te stellen « met kennis van zaken » te oordelen? Indien niet, welke middelen had men dan nog moeten aanwenden (cf. Het middel van beelden en de middelen die gebruikt werden in Zwitserland)

Ik ben van mening dat het gebruik dat men gemaakt heeft van "contextuele getuigen" voor een probleem zorgt op het vlak van het recht op een eerlijk en fair proces. Die getuigen hebben in feite schokkende gebeurtenissen verteld over de genocide, zonder verband met de oorlogsmisdaden waarvan de beklaagden beschuldigd werden. Dat is alsof men de geschiedenis van mensenhandel zou vertellen, naar aanleiding van de moord op een Albanese prostitué ... Die getuigenissen kunnen soms tot verwarring leiden op bepaalde punten (bv. de getuigenis van een arts van AZG over het gebruik van "namenlijsten").

In de mate van het mogelijke. Voor het overige, zie vraag 4.1.

5. Legitimiteit en andere overwegingen

5.1. Er zijn bepaalde stemmen opgegaan die vragen stellen bij de legitimiteit van België, als voormalige koloniaal land en als land waarvan de verantwoordelijkheid aangehaald werd in de misdaden die begaan werden in Rwanda, om die misdaden te berechten. Wat is uw mening hieromtrent?

Dat België het koloniserend land is geweest, laat me aanzienlijk koud. Dat België op die manier beweert de bestuurders van buitenlandse (Afrikaanse?) landen te selecteren, daar maak ik me meer zorgen om!

Legio waren de subjectieve overwegingen die men heeft aangehaald als voorwendsel om ons te verlossen van de ontzagwekkende taak om concreet de implicaties van het juridische concept van universele menselijkheid in de juridische praktijk te vertalen, iets waar men voor de toekomst van het menselijk ras niet meer naast zal kunnen kijken. Neokolonialisme, schuldgevoel, tekortschieten van onze justitie op het vlak van zijn gewone taken, louteringsproces dat aangespannen werd tegen zondebokken, enz ... Het is een simplistische opvatting van gelijkheid om te denken dat men iedereen een identieke behandeling kan garanderen. Als men zich bewust is van het "zwarte cijfer van de criminaliteit" (al was het maar op het vlak van het verkeer), hoe kan men

dan nog geloven dat er één enkel strafproces bestaat waar er geen zondebok is? Gaan wij onszelf verbieden om één enkele terrorist te berechten, zolang niet alle terroristen aangehouden zijn ?

Had de NASA zichzelf moeten verbieden om naar de maan te gaan, zolang alle bewoners van de planeet thuis geen water en elektriciteit hadden ?

Het Israëliësch bezwaar volgens hetwelk "België zich beter zou bezig houden met de misdaden die het land in Congo begaan heeft" is een sofisme in dezelfde trend; het land zou het niet beter doen, maar zou het goed doen. Het proces van de Vier van Butare was nodig, maar is niet voldoende.

Wat vindt u meer in het algemeen van die wet van de universele bevoegdheid, aangezien de vervolgingen een politieke daad blijven ?

Ik begrijp de vraag niet goed. Men moet in ieder geval vermijden dat de wet, onder het voorwendsel van de juistheid van de vervolgingen, in haar huidige vorm kan blijven bestaan. De juistheid van de vervolgingen wordt meer dan eens gebruikt, wanneer het gaat om bloedmisdaden! Bovendien is dit argument amper verenigbaar met dat van de zogenaamde "internationale plicht" om te vervolgen!

Het belangrijkste feit van nationale processen uit hoofde van internationale misdrijven is dat we de bestraffing van die misdaden uit de politieke bevoegdheid aan het halen zijn, om ze onder te brengen bij de juridische bevoegdheid.

Goebbels kon nog voor de Volkenbond in 1933 beweren : "We zijn een soevereine staat, wij doen met onze Joden wat we willen, we moeten geen controle dulden noch van de mensheid, noch van de Volkenbond". De verdedigers van de "nationale soevereiniteit", i.e. de voorrang van de politiek in deze zaak, zijn degenen die de bestuurders de mogelijkheid willen geven om gebruik te maken van totalitaire middelen om te regeren.

In eerste instantie gaat het dus om het vermijden van de herintroductie van de "raison d'Etat" in de institutionele reactie op misdaden tegen de fundamentele rechten van de mens. Zoals de Britse afgevaardigde op de diplomatieke top over de Europese Conventie van de rechten van de Mens zei "als een politiek regime zich enkel kan handhaven door foltering, verdwijningen, sporadische executies, moet dat regime verdwijnen zoals het nazi-regime verdwenen is".

5.2. België heeft voortaan de mogelijkheid (of de plicht ?) om de ernstigste misdaden te berechten, waar deze ook gepleegd mogen zijn, en wat ook de nationaliteit van de daders of de slachtoffers mag zijn. Over welk juridisch argument beschikken we om ons ertegen te verzetten dat een niet-democratische staat zichzelf dezelfde soort bevoegdheid toe-eigent ?

Geen enkel - tenzij toe te geven dat de wet onvermijdelijk leidt tot arrogantie en misprijzen ten opzichte van de rechtspraak van anderen.

De schendingen tegen het internationaal recht die beoogt worden door de Belgische wet van 1993-1999 zijn misdaden die op een bijzonder ernstige manier afbreuk doen aan de fundamentele rechten van de mens. Hetgeen de universele bevoegdheid van de nationale rechtbanken in deze materie rechtvaardigt, is hun verhouding tot de universele openbare orde waar we het over hadden onder vraag 3.1. Die rechtvaardiging verdwijnt natuurlijk wanneer het gaat om schendingen tegen het binnenlands recht die de particuliere belangen dienen van een of andere groep mensen. De universele bevoegdheid kan nationale rechtbanken louter toelaten om inbreuken op universele waarden en belangen te berechten.